

ANA HATLARIYLA ÇİFT MECLİS SİSTEMİ

A Brief Outline of Bicameralism

Abidin Kadir İnce*

Öz

Bir devlet, yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç temel organdan oluşmaktadır. Devlet iktidarının kontrolsüz bir biçimde kullanılmasının engellenebilmesi açısından bu üç organın eşit güçte olması ideal bir durumdur ancak herkes için geçerli kurallar koyması ve üyelerinin halk tarafından seçilmesi dolayısıyla çok güçlü bir kurumsal meşruiyete sahip olması gibi nedenlerden ötürü yasama organı temel devlet organları arasında özel bir yere sahiptir. Yasama organının böylesi büyük bir güce sahip olması ve bu gücün insan hakları açısından potansiyel bir tehdit teşkil etmesi, yasama organının kuruluşuna ilişkin temel esasların neler olması gerektiği sorusuna büyük önem kazandırmaktadır. Bir parlamentonun kaç meclisten oluşması gerektiği de yasama organının kuruluşuna ilişkin söz konusu temel sorunlardan birisidir. Bir parlamentonun onlarca

* Avukat, Amasya Barosu, abidinkadirince@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7673-3222.

Makale Gönderim Tarihi/Received: 13.10.2022.

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 01.03.2023.

Atıf/Citation: İnce, Abidin Kadir. "Ana Hatlarıyla Çift Meclis Sistemi." *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* 5, no. 1 (2023):382-455.

"Bu eser, Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License."

farklı meclisten oluşması teorik olarak mümkünse de dünya genelinde yasama organlarının oluşumuna ilişkin olarak iki temel sistem uygulanmaktadır. Bunlar: parlamentonun tek meclisten oluştuğu tek meclis sistemi ve iki farklı meclisten oluştuğu çift meclis sistemidir. Nitekim, ülkemizde de hem tek meclis hem de çift meclis sistemleri dönem dönem uygulanmıştır. Makalemizde ise çift meclis sistemi ana hatları itibariyle açıklanmış ve konuya ilgi duyanların temel düzeyde bilgi edinebilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yasama Organı, Parlamento, Çift Meclis Sistemi, Birinci Meclis, İkinci Meclis.

Abstract

A state consists of three main organs, namely the legislature, the executive and the judiciary. In order to prevent unrestricted use of state power, it is ideal for these three organs to be equal in strength, but the legislature has a special place among the main state organs due to the fact that it sets the rules that apply to everyone and has a very strong institutional legitimacy due to the election of its members by people. The fact that the legislature has such great power and that this power poses a potential threat to human rights gives a great importance to the question of what should be the basic principles for the establishment of the legislature. How many chambers a parliament should consist of is also one of the main problems regarding the establishment of the legislature. Although it is theoretically possible for a parliament to consist of tens of different chambers, two basic systems are applied worldwide regarding the formation of legislative bodies. These are the unicameral system, where the parliament consists of a single chamber, and the bicameral system, where the parliament consists of two different chambers. As a matter of fact, both unicameral and bicameral systems have been applied from time to time in our country. In this article, the bicameral system is

explained in terms of its general principles and it is aimed that those who are interested in the subject can obtain basic information.

Keywords: Legislative Branch, Parliament, Bicameralism, Lower House, Upper House.

GİRİŞ

Halkın doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla devlet yönetimine katılmaları tarihte oldukça nadir rastlanan bir durumdur.¹ Bu nedenle, hem insanlık tarihi hem de ilk devletlerin ortaya çıkışı esas alındığında modern anlamda parlamentoların oldukça yeni kuruluşlar olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Nitekim, modern anlamda ilk parlamento,² mutlak monark olan krala karşı verilen uzun bir

¹ Oktay Uygun, *Demokrasi* (İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2017), 9; Cem Eroğul, "Siyasal Katılma," iç. *Siyaset Bilimi*, ed. Gökhan Atılğan ve E. Attila AYTEKİN (İstanbul: Yordam Yayınevi, 2018), 227. Demokrasinin kısa bir tarihi için bakınız: Robert DAHL, *Demokrasi Üzerine*, çev. Betül KADIOĞLU (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017), 15-34. Demokrasinin tarihi ve anlamı hakkında kısa bir tahlil için bakınız: Ateş USLU, "Demokrasi," iç. *Siyaset Bilimi*, ed. Gökhan Atılğan ve E. Attila AYTEKİN (İstanbul: Yordam Yayınevi, 2018), 137-151.

² Yasama organlarının temel işlevlerine bakıldığında ülkeden ülkeye birçok değişiklik olduğu görülmekle birlikte bizce demokratik anlamda bir parlamentodan bahsedebilmek için yasama organın şu üç temel işleve sahip olması gerektiğini kabul etmek gerekir: kanun koymak, yürütme organını denetlemek ve devlet bütçesini düzenlemek. Halkın seçtiği temsilcilerden oluşsa dahi söz konusu üç temel yetkiye sahip olmayan bir kurul, kendisini parlamento olarak adlandırırsa dahi demokratik devletlerdeki anlamıyla bir parlamento değildir. Bu türdeki parlamentolar ancak danışma kurulu olarak görülebilir. Demokratik anlamda bir parlamento ise bağlayıcı kararlar alabilme yetkisine sahip bir kuruldur. Benzer doğrultuda görüşler için bakınız: İbrahim Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri* (İstanbul: Legal Yayınevi, 2017), 119; Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınevi, 2001), 387-388; Sezgin Baş ve Nisa Özcan,

mücadelenin ardından erken modern çağda İngiltere’de³ ortaya çıkmıştır.⁴ Halk tarafından seçilen temsilcilerden oluşması nedeniyle güçlü bir siyasi meşruiyete sahip olması ve hem kendisinin hem de diğer devlet organları ile kişilerin uyacağı kuralları belirlemesi, temel devlet organları arasında yaşamaya bir üstünlük sağlamış ve bu nedenle parlamentolar demokrasilerde merkezi öneme sahip kurumlar haline gelmiştir. Sahip olduğu bu önemden ötürü yasama organının oluşum ve işleyiş şeklinin belirlenmesi, insan haklarını temel değer olarak kabul eden liberal devletler açısından büyük önem arz etmektedir.

Yasama organlarının oluşumunda ise genel olarak iki farklı sistem uygulanmaktadır. Bunlar, tek meclis ve çift meclis sistemleridir.⁵ Tek meclis sistemlerinde parlamento tek

“Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği,” *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, no. 1 (2022): 206. Parlatentonun işlevleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Sezgin Baş, *Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları* (İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2016), 6-10. Danışma ve karar meclisi ayrımı için bakınız: Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, çev. Teoman Tunçdoğan (İstanbul: İletişim Yayınevi, 1994), 29-30.

³ Resmi adı Kuzey İrlanda ve Büyük Britanya Birleşik Krallığı olan ülke, makalemizde kısaca İngiltere olarak anılmıştır.

⁴ Türker Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlatentosu: Tarihsel-Kurumsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17, no. 2 (2020): 449; Peri Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri* (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2008), 24; Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri* (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2013), 288.

⁵ Parlatentonun ikiden fazla meclisten oluştuğu istisnai örnekler de görülebilmektedir. Örneğin Fransa’da I. Napolyon döneminde parlamento dört meclisten oluşurken, Güney Afrika’da da 1984-1994 yılları arasında üç meclisli bir parlamento bulunmaktaydı. Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018), 568. Günümüzde ise bu

meclisten oluşurken; çift meclis sistemlerinde ise iki farklı meclisten oluşmaktadır.⁶ Çift meclis sisteminin uygulandığı ülkelerde parlamentoyu oluşturan meclisler Avam Kamarası, Temsilciler Meclisi, Millet Meclisi, Lordlar Kamarası, Senato gibi oldukça farklı şekillerde isimlendirilmektedir. Makalede çift meclis sistemlerinde nüfus esasına göre seçilen meclis için birinci meclis; diğer meclis için ise ikinci meclis kavramı tercih edilmiştir. Ayrıca, birinci meclis üyeleri için milletvekili, ikinci meclis üyeleri için de senatör ifadesi yer yer kullanılmıştır.⁷ Dünya genelindeki uygulamalara bakıldığında çift meclis sistemini oluşturan meclisler arasında bazı farklılıklar olma eğilimi olduğu göze çarpmaktadır. Bu farklılıklardan ilki, birinci meclislerin ikinci meclislerden daha fazla üyeye sahip olmasıdır.⁸ Bu nedenle, ikinci meclisler birinci meclislerden daha küçük olma eğilimindedir. Bir diğer fark, ikinci meclis üyelerinin birinci meclis üyelerinden daha uzun süre görev yapıyor olmasıdır.⁹ Örneğin, bir senatör altı sene görev yapmak

uygulamanın pratiği bulunmamaktadır. Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 206.

- ⁶ Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 206; Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi* (Bursa: Ekin Yayınevi, 2018), 211-212; Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 568; Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Cilt 1, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2020), 833-834.
- ⁷ Parlamento ve yasama organı kavramlarını eşanlamlı olarak kullanırken, meclis kavramını genellikle parlamentoyu oluşturan kamaraları/kanatları ifade etmek için kullandığımızı da belirtmek isteriz.
- ⁸ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 836; Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran (Ankara: Yetkin Yayınevi, Tarihsiz), 86; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 210.
- ⁹ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 836; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, 86; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 209.

üzere seçilebiliyorken bir milletvekili dört sene için seçilebilmektedir. Değineceğimiz bir diğer fark ise ikinci meclisler için genellikle kısmi seçimlerin uygulanıyor oluşudur.¹⁰ Örneğin, iki senede bir yapılan seçimlerle ikinci meclis üyelerinin üçte biri yenilenebilmektedir. Bu genel eğilimler haricinde oluşum açısından olduğu gibi işleyiş açısından da birinci ve ikinci meclisler arasında farklar bulunabilmektedir. Bu farklılara ise makalenin ilerleyen bölümlerde yeri geldikçe değinilmiştir.

Çift meclis sisteminin dünya genelinde yaygın olarak rastlanılan bir sistem olduğu görülmektedir. Bu yaygınlık, İngiltere’de olduğu gibi tarihi sebeplerden, ABD’de (Amerika Birleşik Devletleri) olduğu gibi devlet şekliinden kaynaklı zorunluluklardan ve Fransa’da olduğu gibi siyasi tercihlerden kaynaklanabilmektedir. IPU (Inter-Parliamentary Union) verilerine göre 190 ülkeden 79 tanesi çift meclisli bir parlamentoya sahiptir.¹¹ Bir başka deyişle, dünya ülkelerinin yaklaşık %40’lık bir kısmı çift meclis sistemini benimsemiştir. Demokratik bir siyasal sisteme sahip ülkelerde ise bu oran daha da artmaktadır. Örneğin, Arend Lijphart’ın çalışmaları esas alındığında¹², İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1980’e kadar kesintisiz bir şekilde demokratik rejime sahip 21 ülkeden 14’ü ve 2010’lu yılların ortaları itibariyle demokratik olarak kabul edilen 36 ülkeden 23’ü çift meclisli bir parlamentoya sahiptir. Bu veriler göstermektedir ki çift meclis sistemi dünya genelinde %40’lık bir benimsenme oranına sahipken demokratik devletler baz alındığında bu oran %66’ya yükselmektedir. Küresel

¹⁰ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 836-837; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, 87; Baş ve Özcan, “Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği,” 209.

¹¹ Erişim tarihi Eylül 19, 2022, <https://www.ipu.org/national-parliaments>.

¹² Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, 83; Arend Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, çev. Güneş Ayas ve Utku Umut Bulsun (İstanbul: İthaki Yayınevi, 2016), 251.

zenginliğin %64'ünü kontrol eden¹³ G7 (Group of Seven) ülkelerinin tamamı ise çift meclisli bir parlamentoya sahiptir. Türkiye tarihine bakıldığında da çift meclis sisteminin uygulandığı dönemler olduğu görülmektedir. Osmanlı Devletinin ilk ve tek anayasası olan 1876 Anayasası, Heyeti Mebusan ve Heyeti Ayan isimli iki meclisten oluşan Meclisi Umumi adlı bir parlamento kurmuştur (md. 42). 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra yapılan 1961 Anayasası ise on yıllık Demokrat Parti iktidarındaki parlamentonun üstünlüğü ilkesine tepki olarak, bir denge ve fren unsuru olacağı inancıyla¹⁴ Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu isimli iki meclisten oluşan bir TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) kurarak çift meclis sistemini geri getirmiştir (md. 63).¹⁵

Kısacası, çift meclis sisteminin dünya genelinde yaygın olarak rastlanılan bir sistem olması ve ülkemiz tarihinde de örnekleri bulunması sebebiyle makalemizde çift meclis sistemi ana hatları itibariyle işlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, makalemizin ilk bölümünde çift meclis sisteminin İngiltere'de nasıl bir tarihi süreç içerisinde ortaya çıktığı ve sistemin teorik temellerinin neler olduğu ele alınmıştır. Çift meclis sistemi federalizmin zorunlu bir unsuru olsa da üniter devlet şeklini benimsemiş ülkelerde siyasi bir tercihin eseri olması nedeniyle çift meclis sisteminin bu ülkelerde benimsenip benimsenmemesi

¹³ Erişim tarihi Eylül 19, 2022, <https://tr.wikipedia.org/wiki/G7>.

¹⁴ Tunca Özgüşi, "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri," *Türkiyat Mecmuası* 21, no. 2 (2011): 291, 299; Mümtaz Soysal, *Anayasaya Giriş* (Ankara: İmge Yayınevi, 2011), 277; Bahri Savcı, "1961 Anayasasının Müdür Prensiplerine ve Müesseselerine Mukayeseli Kısa Bir Bakış," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 19, no. 3 (1964), 35-36.

¹⁵ Anayasanın genel gerekçesinde bu hususta şöyle denilmektedir: "Cumhuriyet Senatosunun kurulması, demokratik düzenin bir teminatı ve memleketimizdeki siyasi buhranın hal çarelerinden biri olarak ileri sürülmüştür...Yapısındaki ve kuruluşundaki farklılıklardan dolayı [Cumhuriyet Senatosu] bir istikrar unsuru hüviyetini taşımaktadır".

gerektiği hususunda birçok tartışma yaşanmaktadır. Bu tartışmalarda çift meclis sisteminin lehinde ve aleyhinde birçok argüman ileri sürülmektedir. İkinci bölümde söz konusu argümanlar incelenmiş ve kendi görüşlerimize de yer verilmiştir. Diğer yandan, dünyada uygulanan tek tip bir çift meclis sistemi bulunmamaktadır. Bu nedenle, üçüncü ve son bölümde ise çift meclis sisteminin temel türleri incelenmiştir.

I. ÇİFT MECLİS SİSTEMİNİN TARİHİ VE TEORİK TEMELLERİ

Çift meclis sistemi, masabaşında kurgulanarak ortaya çıkmış bir sistem değildir. Çift meclis sisteminin tarihi bir süreç içerisinde adım adım İngiltere’de ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁶ Modern parlamentoların atası sayılabilecek Magnum Concilium (Büyük Şura) ilk başlarda krala sadece görüş bildiren bir danışma meclisiyken, Magna Carta Libertatum’un (Büyük Özgürlük Fermanı) kabulü ile birlikte kralın kendisinden rıza almaksızın vergi toplayamayacağı bir meclis haline dönüşmüştür. Magnum Concilium’un elde ettiği bu yetki, krala karşı kullanabileceği oldukça büyük bir kozdu ve nitekim tarihsel süreç içerisinde de meclis bu kozunu oldukça iyi kullanarak kralın yetkilerini kısırkken kendi yetkilerini

¹⁶ Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kurumsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 451-458; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 834; İlhan Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11, no. 3 (1954): 66; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 24; Kapanı, *Kamu Hürriyetleri*, 288; Hasan Tahsin Fendeoğlu, *Anayasa Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2015), 761.

artırabilmiş ve İngiltere'nin parlamentosu haline dönüşebilmiştir.¹⁷

Bu tarihsel sürece baktığımızda ilk olarak görmekteyiz ki Norman istilasının (1066) öncesinde dahi İngiltere'de bir meclis bulunmaktadır. Ülkenin ileri gelenlerinden oluşan bu meclis "Witenagemot" veya "Witan" olarak isimlendirilmekteydi.¹⁸ Krallar kanun koyma ve vergi toplama gibi önemli işlerde bu meclisin görüşüne başvurmadan iş yapmayı tercih etmemiştir. Böylelikle, İngiltere'de kralın ülkenin ileri gelenlerine danışarak iş görmesi kökeni 5. yüzyıla kadar giden bir gelenek haline gelmiş ve Witan isimli meclis modern anlamda parlamentonun çekirdeğini teşkil etmiştir.¹⁹ Norman istilasının ardından Normanlar bu geleneği devam ettirmiş ve meclisin ismi

¹⁷ Süreç hakkında detaylı bilgi için bakınız: İbrahim Çağrı Erkul, "İngiliz Parlamentosu'nun Mutlak Monarşiye Karşı Güç Kazanma Sürecinin Analizi," *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 34, no. 2 (2015): 131-151; Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 451-458; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 825-832; Kemal Gözler, "İngiltere'de Parlamento Nasıl ve Neden Ortaya Çıktı," iç. Prof. Dr. Mualla Öncel'e Armağan 1, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2009), 365-374 (www.anayasa.gen.tr/mali-hukuk.htm), Fahri Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş* (Ankara: Lykeion Yayınevi, 2020), 1-7; Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," (1954): 66-80.

¹⁸ Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş*, 2; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 830; Bihterin Dinçkol, "İngiltere'de Parlamenter Monarşinin Erken Dönemi," *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 27, no. 2 (2021): 881; Sezen Kama, "Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 22, no. 2 (2016): 164.

¹⁹ Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş*, 2; Dinçkol, "İngiltere'de Parlamenter Monarşinin Erken Dönemi," 886; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 830.

Magnum Concilium olarak değişmiştir.²⁰ Ülkenin ileri gelenlerinden oluşan Magnum Concilium bu dönemde de bir danışma meclisi hüviyetindedir.²¹

13. yüzyıla gelindiğinde feodal beyler ile kral arasında çıkan anlaşmazlıklar neticesinde yapılan savaşta kral yenilmiş ve 1215'te Magna Carta Libertatum imzalanmıştır.²² Bu belge ile birlikte soyluların, ruhbanların ve mülk sahiplerinin temsilcilerinin onayı olmadan kralın vergi toplayamayacağı kuralı kabul edilmiştir.²³ Böylelikle, İngiltere'de Magna

²⁰ Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş*, 2; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 831; Kama, "Parlamentar Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," 164.

²¹ Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş*, 2; Dinçkol, "İngiltere'de Parlamentar Monarşinin Erken Dönemi," 886; Fendoğlu, *Anayasa Hukuku*, 761; Kama, "Parlamentar Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," 164.

²² Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş*, 2; Dinçkol, "İngiltere'de Parlamentar Monarşinin Erken Dönemi," 883-884; Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 453; Kama, "Parlamentar Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," 165; Daron Acemoğlu ve James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü*, çev. Faruk Rasim Velioğlu (İstanbul: Doğan Yayınevi, 2018), 174-175.

²³ Şeref İba, *Parlamento Hukuku* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi, Tarihsiz), 4; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 826-827; Gözler, "İngiltere'de Parlamento Nasıl ve Neden Ortaya Çıktı," 367; Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş*, 2-3; Murat Bilgin, "Parlamentar Sistemin Doğduğu Ülke: İngiltere," iç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamentar Sistem*, ed. Semra Gökçimen (Ankara: TBMM Basımevi, 2017), 190; Fendoğlu, *Anayasa Hukuku*, 761; Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 453; Kama, "Parlamentar Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," 165; Acemoğlu ve Robinson, *Ulusların Düşüşü*, 174-175.

Magna Carta'nın diğer maddeleri için bakınız: Erkul, "İngiliz Parlamentosu'nun Mutlak Monarşiye Karşı Güç Kazanma Sürecinin Analizi," 135.

Carta'nın kabulüyle birlikte temsilsiz vergi olmaz ilkesi kabul edilmiş ve halihazırda var olan Magnum Concilium isimli meclisin önemi bu ilkenin kabulüyle birlikte oldukça artmıştır. Magnum Concilium, Magna Carta'nın kabulüne kadar krala danışmanlık yapmakta olan ve soylu sınıftan oluşan bir meclisen, temsilsiz vergi olmaz ilkesinin kabulüyle birlikte modern parlamentoların atası sayılabilecek yetkiyi haiz niteliğe kavuşmuştur.

Magnum Concilium'a başlarda sadece soylu ve ruhban sınıf katılmaktaydı. Tarihi gelişmeler sonucunda zamanla Magnum Concilium'a her kontlukta iki şövalye ve her şehirden iki temsilci katılmaya başlamış ve böylelikle Magnum Concilium'da halk da temsil edilir hale gelmiştir.²⁴ Halkın da temsil edilmeye başlanmasıyla birlikte bu meclis, feodal bir meclis olmaktan öte ulusal bir meclis haline gelmiştir. Soylu ve ruhban sınıfla halkın temsilcilerinden meydana gelen bu Magnum Concilium'a 1295'te ise Model Parlamento ismi verilmiştir. İngiltere'de parlamentonun kuruluş tarihi olarak bu tarih kabul edilebilir niteliktedir.²⁵

²⁴ Gözler, "İngiltere'de Parlamento Nasıl ve Neden Ortaya Çıktı," 368; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 827; İba, *Parlamento Hukuku*, 4; Dinçkol, "İngiltere'de Parlamenter Monarşinin Erken Dönemi," 886-887; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 27; Bilgin, "Parlamenter Sistemin Doğduğu Ülke: İngiltere," 191; Fendoğlu, *Anayasa Hukuku*, 761; Kama, "Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," 166; Erkul, "İngiliz Parlamentosu'nun Mutlak Monarşiye Karşı Güç Kazanma Sürecinin Analizi," 137.

²⁵ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 827; Gözler, "İngiltere'de Parlamento Nasıl ve Neden Ortaya Çıktı," 368; Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," (1954): 67-68; Fendoğlu, *Anayasa Hukuku*, 761; Kama, "Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," 166.

1332 yılına gelindiğinde soylu ve ruhban sınıfı halkın temsilcilerinden oluşan Model Parlamento'da bir bölünme yaşanmıştır. 13. yüzyıl başlarından itibaren ruhban sınıf, Model Parlamento görüşmelerine katılmamaya başlamıştır. Soylu sınıf mensupları ise kendileri gibi asalet unvanlarına sahip olmayan halkın temsilcileriyle bir arada oturmak istememiş ve toplantılarını ayrı bir salonda yapmaya başlamıştır.²⁶ Soylu sınıf mensuplarından meydana gelen bu meclis tarihi süreç içerisinde Lordlar Kamarasını meydana getirirken; halkın temsilcilerinden oluşan meclis ise Avam Kamarasını oluşturmuştur.²⁷

Bu bölünmenin ardından gelen süreçte parlamento zamanla yetkilerini daha da artırmıştır. Kral, parlamentonun onayını almadan vergi toplayamayacağı için parlamenterlerden gelen kanun öneri dilekçeleri önem kazanmıştır çünkü dilekçeleri dikkate alınmayan parlamenterlerin bütçe hakkında olumsuz oy kullanması muhtemeldi. Bu uygulama daha sonra evrim geçirmiş ve parlamentodan gelen dilekçelere aykırı kanun yapılamayacağını 1414'te kabul edilmesiyle birlikte kral, yalnızca söz konusu dilekçeleri kabul veya ret edebilecek bir

²⁶ Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kurumsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 454; Gözler, "İngiltere'de Parlamento Nasıl ve Neden Ortaya Çıktı," 369; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 828; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 27-28; Dinçkol, "İngiltere'de Parlamenter Monarşinin Erken Dönemi," 887; Kama, "Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," 167.

²⁷ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 828; Gözler, "İngiltere'de Parlamento Nasıl ve Neden Ortaya Çıktı," 369; Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," (1954): 82; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 27-28; İba, *Parlamento Hukuku*, 4; Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş*, 3-4; Bilgin, "Parlamenter Sistemin Doğduğu Ülke: İngiltere," 192; Fendoğlu, *Anayasa Hukuku*, 761; Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kurumsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 454; Kama, "Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," 167.

pozisyona indirgenmiştir.²⁸ Böylelikle, parlamenterler bütçe konusunda oy verme yetkilerini krala karşı bir silah olarak kullanarak kanun koyma işlevi açısından inisiyatifin parlamentoya geçmesini sağlamıştır.

Kralın ülkeyi parlamentosuz yönetmek istemesi ve parlamentonun gittikçe güç kazanması nedeniyle kral ve parlamento arasında 1642-1649 yılları arasında bir iç savaş yaşanmış ve bu savaştan galip çıkan parlamento gücünü daha da pekiştirmiştir.²⁹ 1689 tarihli Bill of Rights ile kralın parlamentonun rızası olmaksızın kanunları ilga edemeyeceği, kanunların uygulamasını durduramayacağı, kanunları uygulama yetkisini kullanamayacağı, vergi toplayamayacağı, orduyu kullanamayacağı kabul edilmiştir.³⁰ 1701 tarihli Act of Settlement adlı belgeyle ise krala bağlı olarak çalışan kişilerin Avam Kamarası üyesi olması ve yargıçların kral tarafından

²⁸ Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş*, 4; Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 455; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 828-830; Gözler, "İngiltere'de Parlamento Nasıl ve Neden Ortaya Çıktı," 369-370; Fendoğlu, *Anayasa Hukuku*, 762.

²⁹ Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 455-456; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 830-831; Dinçkol, "İngiltere'de Parlamenter Monarşinin Erken Dönemi," 889-890; Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş*, 5-6; Bilgin, "Parlamenter Sistemin Doğduğu Ülke: İngiltere," 194-195; Gözler, "İngiltere'de Parlamento Nasıl ve Neden Ortaya Çıktı," 369-371; Kama, "Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak 'Westminster Modeli' Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," 168; Acemoğlu ve Robinson, *Ulusların Düşüşü*, 178-179; Erkul, "İngiliz Parlamentosu'nun Mutlak Monarşiye Karşı Güç Kazanma Sürecinin Analizi," 142-143.

³⁰ Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 465; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 831-832; Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş*, 7; Acemoğlu ve Robinson, *Ulusların Düşüşü*, 180; Erkul, "İngiliz Parlamentosu'nun Mutlak Monarşiye Karşı Güç Kazanma Sürecinin Analizi," 146.

görevden alınması yasaklanmıştır.³¹ Söz konusu hukuki düzenlemelerle birlikte yasama ve yargı organları yürütme organı egemenliğinden kurtularak parlamento günümüzdeki haline oldukça benzer bir hal almıştır.³² Böylelikle, tarihi bir süreç içerisinde kralın yetkileri kısılarak kraliyet sembolik bir makama dönüştürülmüş ve parlamento sistemin kalbi haline gelmiştir.³³ Söz konusu belgelerden sonraki tarihi süreçte ise İngiltere’de parlamenter hükümet sistemi tam anlamıyla ortaya çıkmış, genel oy ilkesi kabul edilmiş ve Lordlar Kamarası güçten düşerek İngiliz Parlamentosu günümüzdeki halini almıştır.

Kısacası, 1215’te Magna Carta Libertatum’un kabulüyle birlikte kralın kendisinden rıza almaksızın vergi toplayamayacağı Magnum Concilium’a, zamanla soylu ve ruhban sınıfın yanı sıra halkın temsilcileri de katılmaya başlamış ve bu sınıfların temsilcilerinden müteşekkil haliyle 1295’te Model Parlamento diye anılmaya başlanan bu meclis, 1332’de soylu sınıf ve halk temsilcileri arasında meydana gelen kırılma sonucu, soylu sınıfın oluşturduğu “Lordlar Kamarası” ve halk temsilcilerinin oluşturduğu “Avam Kamarası” olarak ikiye

³¹ Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kurumsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 465; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 832; Erkul, "İngiliz Parlamentosu'nun Mutlak Monarşiye Karşı Güç Kazanma Sürecinin Analizi," 146.

³² Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kurumsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 466; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 832; Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş*, 7; Kama, "Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," 169; Erkul, "İngiliz Parlamentosu'nun Mutlak Monarşiye Karşı Güç Kazanma Sürecinin Analizi," 146.

³³ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 831-832; Bakırcı et al., *Parlamento Hukukuna Giriş*, 7; Dinçkol, "İngiltere’de Parlamenter Monarşinin Erken Dönemi," 891-892; Bilgin, "Parlamenter Sistemin Doğduğu Ülke: İngiltere," 195; Gözler, "İngiltere’de Parlamento Nasıl ve Neden Ortaya Çıktı," 371-372; Fendoğlu, *Anayasa Hukuku*, 762; Acemoğlu ve Robinson, *Ulusların Düşüşü*, 180-181.

bölünmüştür. Böylelikle, modern anlamda ilk parlamento çift meclis sisteminin uygulandığı bir parlamento olarak İngiltere’de doğmuştur.³⁴ O tarihten bu yana da bu ayırım varlığını korumuştur. İngiliz parlamentosu günümüzde de Lordlar Kamarası ve Avam Kamarasından meydana gelen çift meclisli bir parlamentodur.

Öte yandan, çift meclis sistemi her ne kadar tarihi bir süreç içerisinde tedricen ortaya çıkmış bir sistem olsa da bu sistemin teorik temelleri de bulunmaktadır. Avrupa’da feodalitenin çöküşü ve kilisenin kudretini yitirmesi sonucu kendisinden başka hiçbir otorite tanımayan mutlakiyetçi devletler ortaya çıkmıştır.³⁵ Mutlakiyetçi devletlerde egemenlik hükümdarla özdeşleşmişti. Günümüz demokratik devletlerinin vazgeçilmezlerinden olan kuvvetler ayrılığı ilkesi mutlakiyetçi devletlerde tam tersinden işlemekteydi. Bir başka deyişle, mutlakiyetçi devletlerde yasama, yürütme ve yargı işlevleri hükümdarın şahsında birleşmişti ve onun tarafından kullanılmaktaydı.³⁶ Birey karşısında oldukça büyük bir güce sahip olan mutlakiyetçi devletler, bireylere devlet baskısından ve otoritesinden kaçabilecekleri bir başka otorite bırakmamıştı. Bu nedenle mutlakiyetçi devletlerin ortaya çıkışı mutlakiyetçilik

³⁴ Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 449.

³⁵ Süreç hakkında detaylı bilgi için bakınız: Oktay Uygun, "Çağımızın İnsan Onuruna Yöneltilmiş Tehditler Karşısında İnsan Haklarının Önemi," iç. *Kamu Hukuku İncelemeleri*, ed. Oktay Uygun (İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2013), 48-50.

³⁶ Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, 189; Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 451.

karşıtı hareketlerin ve fikirlerin ortaya çıkışına da sebebiyet vermiştir.³⁷

Bu fikirlerin en önemlilerinden biri Aydınlanma felsefesidir. Aydınlanma felsefesi, hayatın merkezine insanı alan ve onu temel değer olarak kabul eden bir dünya görüşüdür. Bu yönüyle Aydınlanma felsefesinin öngörmüş olduğu insan, özerk ve özgür bir varlıktır ve bu kabul, Aydınlanma düşüncesinin temel direklerinden birisidir.³⁸ İnsanın özerk bir varlık olması, birey üzerinde en büyük etkiye sahip kurum olan devlette bazı değişimleri zorunlu kılmaktadır. Bunlardan ilki, egemenliğin kaynağında meydana gelen değişimdir. Aydınlanma düşüncesi, meşruiyetini gelenekten, dinden, tanrıdan, soydan alan egemenlik biçimlerini reddeder. Aydınlanma düşüncesi için tek geçerli egemenlik biçimi, meşruiyetini devletin insan unsurundan alan bir iktidardır.³⁹

³⁷ Ömür Birler, "Liberalizm," iç. *Siyaset Bilimi*, ed. Gökhan Atılgan ve E. Atilla AYTEKİN (İstanbul: Yordam Yayınevi, 2018), 300-301; Uygun, "Çağımızın İnsan Onuruna Yöneltiltiği Tehditler Karşısında İnsan Haklarının Önemi," 48-50.

³⁸ Aydınlanma felsefesinin makalemizin konusu itibarıyla bizi ilgilendiren yönü sadece siyasal ve sosyal yönü olması sebebiyle, Aydınlanma felsefesinin temel esasları hakkında detaylı bilgi için bakınız: Tzvetan Todorov, *Aydınlanma Zihniyeti* (İstanbul: BGST Yayınevi, 2019), 9-16; Ahmet Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi* (İstanbul: Say Yayınevi, 2017), 324-326; Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce Tarihi* (İstanbul: Remzi Yayınevi, 2019), 285-312; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul, Remzi Yayınevi, 2019), 371-376; Kasım Küçükalkp ve Ahmet Cevizci, *Batı Düşüncesi: Felsefi Temeller* (Ankara: İSAM Yayınevi, 2018), 144-151; Mehmet Ali Ağaoğulları, "Aydınlanma: Düşünceler Yumağı," iç. *Batı'da Siyasal Düşünceler*, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2015), 517-540.

³⁹ Ağaoğulları, "Aydınlanma: Düşünceler Yumağı," 537-538; Birler, "Liberalizm," 302. Egemenliğin sahibinin kim olduğu konusunda tarih boyunca ortaya atılmış çeşitli fikirler için bakınız: Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, 87-95. Egemenliğin meşruluğu konusunda teokratik teoriler için bakınız: Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş* (Ankara: BB101 Yayınevi, 2018), 78-80.

İnsanın özerkliğinin devlet fikri üzerinde doğurduğu ikinci sonuç ise iktidarın kullanım biçimine ilişkindir. Madem ki insan özerk bir varlıktır, bunun zorunlu bir sonucu da insanın özerkliğini korumak amacıyla devlet iktidarının sınırlanması gerektiğidir. Bundan böyle devlet, insanlar üzerinde mutlak yetkilere sahip olmayacak, bireyin özerk olduğu alana müdahale edemeyecektir. Özerk alanında insan, kendi aklını kullanarak neyin iyi neyin kötü olduğuna kendisi karar vererek devlet müdahalesi olmaksızın yaşamını sürdürecektir. Toplumsal yaşam çoğulculuğa ve hoşgörüye dayalı biçimde düzenlenecektir.⁴⁰ Aydınlanma felsefesinin bir diğer yönü, doğal haklar öğretisini benimsemiş olmasıdır. Antik Yunan'dan bu yana var olan doğal hukuk düşüncesi, insanlar tarafından oluşturulan hukuktan üstün evrensel ilkelerin var olduğunu kabul etmektedir. İnsanlar tarafından oluşturulan hukuk, bu evrensel ilkelere uyduğu oranda meşru ve geçerlidir.⁴¹ Bu görüşün parçası olan fikirlerden biri de doğal haklar öğretisidir. Doğal haklar öğretisine göre tüm insanlar doğuştan mutlak ve devredilemez haklara sahiptir. Mutlak ve devredilemez bu hakların reddi, insanın insan olma niteliğinin reddedilmesidir. Aydınlanma felsefesi, doğal hukukun bu mirasını da devralmış ve tüm insanları eşit ve özgür kabul etmiştir. Devlet tarafından tanınsa da tanınmasa da herkes için geçerli, zorunlu ve devredilemez haklara tüm insanlık sahiptir. Bu düşünce ileride "insan hakları" öğretisinin kaynağını oluşturacak ve devlet iktidarını sınırlayan unsurlardan en önemlisi haline gelecektir.⁴²

⁴⁰ Birler, "Liberalizm," 302-303; Todorov, *Aydınlanma Zihniyeti*, 13-16; Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, 326.

⁴¹ Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi* (Ankara: Siyasal Yayınevi, 2017), 141-143; Oktay Uygun, "İnsan Hakları Kuramı," iç. *Kamu Hukuku İncelemeleri*, ed. Oktay Uygun (İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2013), 9; Kemal Gözler, "Tabii Hukuk ve Pozitivizme Göre Adalet Kavramı," *Muhafazakar Düşünce* 4, no. 15 (2008): 78-79.

⁴² Todorov, *Aydınlanma Zihniyeti*, 15.

Aydınlanma felsefesinin bir sonucu olarak, devlet iktidarının keyfi eylemlerinden kişileri korumak ve iktidarın gücünü sınırlamak amacıyla çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden biri olan anayasalcılık akımı, devlet iktidarının sınırlanmasını ve temel hakların devlet karşısında korunmasını amaç edinmiş bir düşüncedir. Anayasalcılık düşüncesi biri geniş, diğeri ise dar olmak üzere iki manada kullanılmaktadır.⁴³ Dar manada anayasalcılığın devlet iktidarını sınırlayarak temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak için öngördüğü araç, bir anayasa yapılmasıdır. Anayasalarda temel hak ve hürriyetler tek tek sayılacak ve iktidarın gücü de çeşitli araçlarla sınırlanarak despotizme mani olunacaktır. Bu anayasaların alelade bir kanundan farklı olması gerekmektedir. İlk olarak, anayasalar yazılı olmalıdır. İkinci olarak, anayasalar hiyerarşide kanunların üstünde olmalıdır. Bir başka deyişle, kanunlar yasama organı tarafından anayasaya uygun şekilde çıkarılmalıdır. Son olarak ise bu anayasalar kanunlardan daha zor bir şekilde değiştirilebilmeli veya bir diğeri deyişle katı olmalıdır.⁴⁴ Kısacası, dar anlamıyla anayasalcılık akımı devlet iktidarını yazılı, üstün ve katı bir anayasayla sınırlandırarak temel hakları koruma amacı gütmektedir.⁴⁵ Geniş anlamda anayasalcılık ise devlet iktidarını içten ve dıştan bir çok denetim

⁴³ Andrew Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları*, çev. Hayrettin Özler (Ankara: Adres Yayınevi, 2015), 165.

⁴⁴ Bu katılığı sağlamanın ise birçok farklı yolu bulunmaktadır. Anayasaların nitelikli çoğunluk tarafından değiştirilebilmesi, anayasa değişikliklerinin referanduma sunulma zorunluluğu, anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesinin yasaklanması bu duruma örnek olarak verilebilir. Ergun Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2017), 36-37; Yahya Berkol Gülgeç, *Normlar Hiyerarşisi* (İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2016), 27-34; Cem Eroğul, *Anayasayı Değiştirme Sorunu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974), 19-20.

⁴⁵ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 143-146; Kemal Gözler, *İnsan Hakları Hukuku* (Bursa: Ekin Yayınevi, 2018), 49.

mekanizmasıyla çevreleyerek temel hakları güvence altına almayı ifade etmektedir.⁴⁶ Bu manada anayasalcılığın ise birçok aracı bulunmaktadır. İnsan hak ve özgürlüklerini en iyi şekilde korumayı vaat eden bir yönetim biçimi olan anayasal demokrat bir devlet⁴⁷, kuvvetler ayrılığı ilkesi, hukuk devleti ilkesi, çift meclis sistemi, federalizm, ademi merkezîyetçilik gibi araçlar geniş anlamda anayasalcılığa örnek olarak verilebilir.⁴⁸

Çift meclis sistemi de kökenlerini Aydınlanma felsefesinde ve anayasalcılık düşüncesinde bulduğumuz; temel hak ve hürriyetleri veya daha kısa bir tabirle insan onurunu devlet iktidarından korumayı amaçlayan ve bu nedenle devlet iktidarının sınırlanması için kullanılması öngörülen bir araçtır. Diğer yandan, insan hakları mücadelesinin 20. yüzyıla kadar yürütme organına karşı verilmesi sebebiyle yasama organları insan haklarının koruyucusu olarak görülmüştür⁴⁹ ancak daha sonraları yasama organlarının da insan hakları açısından zararlı eylemlerde bulunmaları ve monarkların sahip oldukları despotik eğilimlere yasama organı çoğunluklarının da sahip olabileceğinin görülmesi sebebiyle yasama organı iradesinin de

⁴⁶ Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 37-38; Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, çev. Levent Köker (Ankara: BB101 Yayınevi, 2019), 61.

⁴⁷ Demokrasinin neden en iyi yönetim biçimi olduğu hakkında detaylı bilgi için bakınız: Dahl, *Demokrasi Üzerine*, 55-72; Uygun, *Demokrasi*, 349-401.

⁴⁸ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 60-62; Taylan Barın, *Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti* (İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2016), 90-102. Anayasalcılık ilkesi hakkında detaylı bilgi için bakınız: Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, (Tüm Kitap); Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 37-46.

⁴⁹ Adil Özkol, "Çağdaş Parlamenter Demokrasilerde Kuvvetli İcra Eğilimi," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 26, no. 1 (1969): 44; Erdoğan Teziç, "Kanunların Anayasaya Uygunluğunun "Esas" Açısından Denetimi," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 51, no. 1-4 (1985): 24; Dede Kadir, "Anayasal Yargının Demokratik Meşruiyeti: Eleştiri ve Yanıtlar Üzerine Bir Değerlendirme," *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 4, no. 1 (2014): 128.

sınırlanması gerektiği görüşü doğmuştur.⁵⁰ Bu konuda en önemli araçlardan biri, yasama organı işlemlerinin anayasa yargısı tarafından denetlenmesidir.⁵¹ Diğer yandan, iki meclisten oluşan bir parlamentonun temel hakları daha iyi koruyabileceği gerekçesiyle çift meclis sistemi de bu hususta bir çare olarak ileri sürülmektedir.

II. ÇİFT MECLİS SİSTEMİ HAKKINDA OLUMLU VE OLUMSUZ GÖRÜŞLER

Çift meclis sisteminin lehinde ve aleyhinde birçok görüş ileri sürülmüştür. Bu bölümde ilgili görüşler dört altbaşlık altında derlenmiş ve kısaca incelendikten sonra kendi görüşlerimize yer verilmiştir.

A. Çift Meclis Sisteminin Demokratik Niteliği

Sınırlı devlet iktidarı idealinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli en önemli araçlardan biri, halkın devlet yönetimine katılımıdır. Halk veya bir diğer deyişle yönetilenler, devlet yönetimine katılarak yöneticilerin icraatlarını denetleyebilecek ve böylelikle devlet iktidarı sınırlanmış olacaktır.⁵² Demokratik rejimlerde halkın devlet yönetimine katılımı ise farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Milyonlarca insandan oluşan halkın devlet yönetimine doğrudan katılabilmesi pratik nedenlerden ötürü mümkün olmadığından günümüzde halkın devlet yönetimine

⁵⁰ Recai Okandan, "Kanunların Anayasa'ya Uygunluğunun Siyasi ve Kazai Teminatı Yönünden 20 Nisan 1340 Anayasamız," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 33, no. 1-2 (1967): 3-5; Teziç, "Kanunların Anayasaya Uygunluğunun "Esas" Açısından Denetimi," 24; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 173; Dede, "Anayasal Yargının Demokratik Meşruiyeti: Eleştiri ve Yanıtlar Üzerine Bir Değerlendirme," 128.

⁵¹ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2012), 393.

⁵² Cem Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı* (Ankara: İmge Yayınevi, 1991), 5-6; Duverger, *Siyasal Rejimler*, 11.

temsilcileri aracılığıyla katılması genel kabul görmektedir.⁵³ Bu temsilciler, belirli aralıklarla yapılan seçimler sonucunda halkın oylarıyla belirlenmektedir.⁵⁴ Yapılan seçimlerde hangi esasların uygulanacağı ise bir diğer sorun teşkil eden konudur. En çok oyu alan partinin seçimi kazanması esasına dayanan çoğunluk seçim sistemi ve partilerin aldıkları oy oranına göre temsilcilerin dağıtılması esasına dayanan nisbi seçim sistemi bu hususta uygulanan iki temel seçim sistemidir.⁵⁵ Ancak, her iki seçim sistemi de oyların parlamentoya yansımaları hususunda adil olmayan sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. Bu noktada çift meclis sistemi önem arz etmektedir. Çift meclis sistemi aracılığıyla oyların parlamentoya daha adil bir şekilde yansımaları halkın devlet yönetimine daha etkin bir şekilde katılımı katılamayacağı tartışma konusu olmaktadır.

⁵³ Ali Fuad Başgil, *Demokrasi Yolunda*, (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 2019), 49; Barın, *Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti*, 55.

⁵⁴ Rıza Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri* (Bursa: Dora Yayınevi, 2015), 10; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 705; Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi* (Ankara: Siyasal Yayınevi, 2010), 288.

⁵⁵ Hikmet Sami Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih," iç. *Siyasi Partiler ve Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri*, ed. Hikmet Sami Türk (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2019), 447, 452; Kadir Candan, Mehmet Solak ve Murat Bilgin, *Dünyada Seçim Sistemleri* (Ankara: TBMM Yayınevi, 2020), 5, 34.

Bu iki temel sistem dışında bu sistemlerin çeşitli unsurlarının bir araya gelmesinden oluşan birçok karma seçim sistemi de bulunmaktadır. Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018), 219-220; Hikmet Sami Türk, "Demokratik Rejim ve Seçim Sistemleri," iç. *Siyasi Partiler ve Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri*, ed. Hikmet Sami Türk (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2019), 485.

1. Olumlu Görüş⁵⁶

Çift meclis sistemi, tek meclis sistemine göre daha demokratiktir. Çift meclis sisteminde seçimler sonucu oluşan iki farklı meclis, tek meclis sisteminde temsil edilme şansı bulamayan çeşitli sınıfların, görüşlerin, çıkarların temsil edilmesini sağlayabilir ve böylelikle çift meclis sisteminde halk daha iyi bir şekilde temsil edilmiş olur. Ayrıca, merkezileşmenin giderek arttığı günümüz devletlerinde çift meclis sistemi yerel sorunların daha iyi bir şekilde dile getirilmesini ve çözülmesini sağlar. Kısacası, halkın daha iyi temsil edildiği bu sistemde farklı görüşlerin parlamentoya daha iyi yansımaları ve seçimlerin daha sık yapılması hem parlamentonun hem de yürütme organının halka karşı daha duyarlı hale gelmesini sağlayarak demokrasi kalitesini artırır.

2. Olumsuz Görüş⁵⁷

Çift meclis sistemi demokratik niteliği itibariyle ya gereksizdir ya da anti demokratiktir. Çift meclis sisteminde

⁵⁶ İba, *Parlamento Hukuku*, 23-24; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 842; Andrew Heywood, *Siyaset*, çev. Fahri Bakırcı (Ankara: Felix Yayınevi, 2019), 472; Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," (1954): 82-84; İlhan Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, no. 3 (1955): 78-80; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 32; Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 115-116; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 370; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 212.

⁵⁷ İba, *Parlamento Hukuku*, 23-24; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 841; Heywood, *Siyaset*, 472; Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," (1954): 90-91; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 33-34; Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 114; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 370; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 212-213.

meclislerin her ikisi de halk tarafından seçilecekse bu durumda ikinci bir meclis gereksiz olacaktır çünkü iki meclis birbirinin benzeri olacaktır. Eğer ikinci meclis halk tarafından seçilmeyecekse bu durumda da sistem anti demokratik hale gelecektir çünkü halk tarafından seçilmeyip çeşitli makamlar tarafından atanan üyelere veya iki dereceli bir seçimle dolaylı olarak halkın seçtiği temsilcilerden meydana gelen bir meclis demokratik olarak kabul edilemez. Halkın doğrudan seçtiği temsilcilerden meydana gelen birinci meclisin iradesinin halkın dolaylı olarak seçtiği veya çeşitli makamlar tarafından atanan üyelerin oluşturduğu ikinci meclisler tarafından engellenebilmesi demokratik hesap verilebilirliğe zarar verecektir. Anti demokratik yollardan oluşan ikinci meclisin demokratik niteliği haiz birinci meclisin iradesine engel olabilmesi vesayet demokrasisine⁵⁸ yol açacaktır. Öte yandan, parlamentonun temsil kapasitesinin artırılması seçim sistemi değişikliği yoluyla da sağlanabilir; bu nedenle ikinci bir meclise gerek yoktur. Ayrıca, ikinci bir meclisin kurulması daha fazla parlamenter, idari görevli, maaş yani kısacası daha fazla harcama demek olduğundan çift meclis sistemi devlet bütçesine daha fazla yük oluşturmaktadır.

3. Değerlendirmemiz

Çift meclis sisteminin demokratik niteliğinin sağlıklı bir şekilde tartışılabilmesi için parlamento seçimlerinde uygulanan seçim sistemi ve seçimlerin yapıldığı tarih önem arz etmektedir. Farklı seçim sistemleriyle veya aynı seçim sistemi uygulanırsa

⁵⁸ Vesayet demokrasisi kavramını halk tarafından seçilen siyasal makamların iradesinin anti demokratik yollardan sınırlanması anlamında kullanılmaktadır. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 45; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 311-312; Serap Yazıcı, "Yeni Bir Anayasa'nın Yapımı Sürecinde Türkiye: Yasaklıktan Demokratik Temsile," iç. *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, ed. Serap Yazıcı (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2012), 139.

dahi farklı tarihlerde seçilen iki farklı meclisin, demokratik temsil konusunda tek meclis sistemine göre daha avantajlı olduğu kanaatindeyiz. Farklı seçim sistemleriyle seçilmeleri halinde iki meclise farklı görüşlerin yansiyabileceği aşikardır. Birinci ve ikinci meclislerin seçimlerinin aynı tarihte ve aynı seçim usulüyle yapılması halinde ise meclislerin birbirinin kopyası olması veya büyük oranda benzeşmesi büyük bir ihtimaldir. Bu nedenle olumsuz görüşün ifade etmiş olduğu üzere ikinci meclisin birinci meclisin benzeri olacağı fikrinde doğruluk payı bulunmaktadır. Her iki meclisin seçimlerinde aynı seçim sistemi uygulansa dahi bu seçimlerin farklı tarihlerde yapılması halinde ise ikinci meclisin gereksiz olmayacağını düşünmekteyiz çünkü bu durumda iki seçim dönemi arasındaki kamuoyu değişiklikleri parlamentoya yansiyabilecektir. Diğer yandan, ikinci meclislerde kısmi seçim usulü de uygulanmaktadır. İki veya üç senede bir kısmi seçim yapılması, birinci meclislerin yasama dönemlerine göre daha kısa olan bu süre içerisinde halk iradesinin meclise daha dinamik bir şekilde yansımını sağlayabilir. İkinci meclis üyelerinin iki dereceli bir seçimle seçilmeleri veya bir makam tarafından atanmaları halinde oluşacak olan meclisin anti demokratik niteliği hususunda ise olumsuz görüşe katılmaktayız. Bu şekilde iki dereceli bir seçimle seçilen ya da atanan üyelerin ikinci meclisin üye kompozisyonunda büyük bir yer kaplaması bizce demokrasi teorisiyle bağdaşmaz niteliktedir. Üye kompozisyonu açısından anti demokratik nitelikteki ikinci meclise birinci meclisle eşit yetkiler tanınması veya ikinci meclisin yasama işlevi açısından önemli yetkilere sahip olması, siyasal rejimin bir vesayet demokrasisine dönüşmesine sebebiyet verebilecek nitelikte bir uygulamadır.

B. Çift Meclis Sisteminin Yasama İşlevine Etkisi

Yasama organları, yasama işlevini genelde kanun koyma şeklinde yerine getirirler. Kanun, soyut olarak düzenlenmiş ve

herkes için geçerli olacak şekilde sürekli uygulanmak üzere yasama organı tarafından anayasanın belirlediği usuller çerçevesinde çıkarılan hukuki bir işlem türüdür.⁵⁹ Kanun koyma kavramı ise parlamentonun yeni bir kanun ihdas edebilmesini, yürürlükteki kanunlarda değişiklik yapabilmesini ve istediği kanunu yürürlükten kaldırabilmesini ifade etmektedir. Kanunlarla herkes için geçerli olacak şekilde kurallar koyulabilmesi sebebiyle parlamentonun bu işlevinde uygulanacak kuralların belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte, yasama organı tarafından yapılan her hukuki işlem kanun değildir. Parlamentonun bir başka hukuki işlem türü parlamento kararlarıdır. Parlamento kararlarını, yasama organının kendi iç yapısına, işleyişine ve diğer temel devlet organları olan yürütme ve yargıya ilişkin olarak aldığı kararlar olarak tanımlayabiliriz.⁶⁰ Yasama organının kendi iç yapısı ve işleyişine ilişkin olarak aldığı kararlara, içtüzük yapımını ve milletvekillerinin

⁵⁹ Şeref İba, "Yasama Tarihimize Kanunların Ayıklanmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine," iç. *Anayasa ve Parlamento Üzerine İncelemeler*, ed. Şeref İba (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi, 2010), 483. Kanun kavramının içeriğinden hareketle tanımlanmasına kanunun maddi tanımı, yasama organının iradesinin esas alınarak tanımlanmasına ise kanunun şekli tanımı denilmektedir. Kanunun maddi tanımı için bakınız: Şeref İba, "Türkiye'de Yasa Önerisi Hazırlama ve Norm Koyma Tekniği ve Yasamacı Mesleğinin Nitelikleri Üzerine," iç. *Anayasa ve Parlamento Üzerine İncelemeler*, ed. Şeref İba (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi, 2010), 346; İba, *Parlamento Hukuku*, 55; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 906; Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 121. Kanunun şekli tanımı için bakınız: İba, "Türkiye'de Yasa Önerisi Hazırlama ve Norm Koyma Tekniği ve Yasamacı Mesleğinin Nitelikleri Üzerine," 345-346; İba, *Parlamento Hukuku*, 55; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 906.

⁶⁰ Parlamento kararları hakkında detaylı bilgi için bakınız: Ergun Özbudun, "Parlamento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 36, no. 1 (1979): 3-26; Şeref İba, "Türk Parlamento Hukukunda 'Yasama İşlemi' ve 'Karar' Kavramları," iç. *Anayasa ve Parlamento Üzerine İncelemeler*, ed. Şeref İba (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi, 2010), 457-482.

dokunulmazlıklarının kaldırılmasını; yürütme organıyla ilişkili olarak aldığı kararlara, parlamenter hükümet sistemlerinde yapılan güvenoylamalarını; yargı organıyla ilişki olarak aldığı kararlara ise yüksek mahkemelere üye seçimini örnek olarak verebiliriz. Çift meclis sisteminin bu husustaki önemi parlamento tarafından yapılan hukuki işlemlerin iki ayrı meclisin denetiminden geçmesi sayesinde daha kaliteli hale gelip gelmeyeceği sorusundan kaynaklanmaktadır.

1. Olumlu Görüş⁶¹

Çift meclis sisteminde yasama faaliyetleri daha kaliteli bir şekilde yerine getirilebilir. Birinci meclisin gözden kaçırdığı veya ihmal ettiği hususların ikinci meclis tarafından denetlenerek düzeltilmesi, yasama faaliyetlerinin daha iyi bir şekilde yerine getirilmesini sağlar. Örneğin, birinci meclisin kabul ettiği bir kanun teklifinin kanun yapım tekniği açısından sahip olduğu çeşitli bozuklukların neden olabileceği sorunlar, ikinci meclisin kanun yapım sürecinde söz sahibi olması halinde engellenebilir. Diğer yandan, birinci meclisin kabul ettiği kanunlardaki anayasaya aykırılıklar da ikinci meclis tarafından ayıklanabilir veya teklifin kanunlaşmasına mani olunabilir. Böylelikle, anayasa mahkemelerine daha az başvurulma ihtiyacı duyulur. Çift meclis sisteminin yasama sürecine bir diğer katkısı ise kanun tekliflerinin tartışılması ve görüşülmesine daha iyi bir ortam sağlayacak olmasıdır. Kanun tekliflerinin ikinci mecliste

⁶¹ İba, *Parlamento Hukuku*, 24; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 843; Heywood, *Siyaset*, 472; Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," (1954): 87-89; Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," (1955): 86-88; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 31; Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 115; Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 287-288; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 370; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 211.

de görüşülecek olmasının birinci meclis tarafından bilinmesi, kanun tekliflerinin hazırlanması ve kabulünde birinci meclisi daha temkinli ve rasyonel hale getirir. Kanun tekliflerinin iki farklı mecliste görüşülecek olmasının bir diğer yararı ise tekliflerin daha derinlemesine görüşülecek olması sebebiyle halkın da ilgili kanun teklifi hakkında daha fazla bilgiye erişme imkanına sahip olacak olmasıdır. Kısacası, kanun tekliflerinin anayasaya uygunluğunu denetleyerek ve bir kanunun iki farklı meclisin denetiminden geçmesini sağlayarak, ikinci meclisler hem kanunların daha iyi yapılmasını hem de anayasal düzenin istikrarını sağlayabilir.⁶²

2. Olumsuz Görüş⁶³

Çift meclis sisteminde yasama faaliyetleri yavaşlar veya tıkanabilir. Çift meclis sisteminde yasama faaliyetlerinin tek

⁶² Nitekim bu husus eski başbakanlarımızdan Bülent Ecevit tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: *“Ben Cumhuriyet Senatosu Büyük Millet Meclislerinde de çalıştım ve Cumhuriyet Senatosunun rejime, yasama çalışmalarına ne kadar olumlu katkıları olduğunu yaşayarak gördüm. Genellikle, bizde bazı yasalar, adeta gözden kaçırılmak istenirmiş gibi aceleyle getirilir ve toplum, kamuoyu, o yasalardan bazılarındaki sakıncaları sonradan fark eder, tepkisini gösterir; fakat Cumhuriyet Senatosu varken, bu durumlarda, biz milletvekilleri olarak Senatoya başvururduk, ‘şurada bir yanlışlık yapmışsınız, bir hata yapmışsınız; eğer kabul ederseniz, siz lütfen bunu düzeltin’ derdik...Senato, eğer gerekli görürse ilgili düzenlemeyi yapardı...Böylelikle cumhurbaşkanlarının veto yetkilerini kullanmalarına...ve meclisten çıkan yasalar aleyhinde Anayasa Mahkemesine başvurulmasına da şimdikinden çok daha az gereksinme duyulurdu”*. Aktaran: Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 305-306; İba, *Parlamento Hukuku*, 26-27.

⁶³ İba, *Parlamento Hukuku*, 24; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 841-842; Heywood, *Siyaset*, 472-474; Arsel, *“Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler,”* (1954): 91-92; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 33; Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 114; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 370; Baş ve Özcan, *“Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği,”* 212.

meclis sistemine göre oldukça karmaşık olması en başta kanun yapım süreci olmak üzere yasama faaliyetlerini oldukça yavaşlatacaktır. Oysaki günümüzün teknoloji toplumlarında yasama faaliyetlerinin hızlı işlemesi gerekmektedir. Öte yandan, birinci ve ikinci meclislere farklı siyasal çoğunlukların hakim olması halinde yasama faaliyetleri sadece yavaşlamakla kalmayıp aynı zamanda tıkanma tehlikesine de sahiptir. Nitelikli çoğunluk gerektiren yasama işlemi sayısı ne kadar çoksa veya gereken nitelikli çoğunluğun miktarı ne kadar yüksekse sistemin tıkanma ihtimali de o denli artacaktır. Örneğin, anayasa değişikliği için her iki meclisin de nitelikli çoğunluğunun oyunun gerektiği bir sistemde farklı siyasi görüşlere sahip çoğunlukların ortak bir paydada buluşması oldukça zor olacaktır. Böyle bir sistemde gerekli kanunların ve anayasa değişikliklerinin yapılması oldukça zordur. Diğer yandan, çift meclis sisteminde bir tıkanma veya herhangi bir olumsuz durum yaşandığında sorumlunun kim olduğu da belirsizleşecektir. Böyle bir sistemde sorumluluk doğurucu herhangi bir durumda iki meclisin de birbirini suçlaması olasıdır.

3. Değerlendirmemiz

Çift meclis sisteminin yasama faaliyetlerine katkısı konusunda hem olumlu görüşün hem de olumsuz görüşün doğru yanları olduğunu düşünmekteyiz. İki meclisin de eşit yetkilere sahip olduğu bir sistemde birinci meclisin geçirmek istediği bir kanun teklifi ikinci meclis tarafından reddedilebilir. Farklı siyasi görüşlerin çoğunluğu oluşturduğu bir çift meclis sisteminde bu ihtimal daha da kuvvet kazanmaktadır. Bu nedenle, olumsuz görüşün ifade etmiş olduğu üzere çift meclis sisteminin yasama faaliyetlerini yavaşlatacağı veya tıkayabileceği ihtimali gerçek bir olasılık olarak belirmektedir. Ancak, yasama faaliyetlerinin yavaşlamasının veya tıkanmasının başlı başına kötü bir şey olmadığını da bu noktada

belirtmek gerekir. Yasama faaliyetlerinin yavaşlaması, faaliyetlerin daha kaliteli hale gelmesi için ödenmesi gereken bir bedeldir ve bu nedenle hızın kesinlikle iyi bir şey olduğunu söyleyebilmek bizce mümkün değildir. Diğer yandan, gerekli durumlarda çift meclis sistemlerinde de oldukça hızlı karar⁶⁴ alınabilmektedir. Yasama faaliyetlerinin tıkanması argümanına gelindiğinde ise bu argümanın bazı açılardan çelişki barındırdığı görülmektedir. Şöyle ki, yasama faaliyetlerinin tıkanmış olduğundan bahsedebilmek için gerekli bir kararın alınamamış olması gerekir. Oysaki neyin gerekli olup olmadığının belirlenmesinde objektif bir kriter bulunmamaktadır ve ikinci meclisler bu hususta da denetim yapmakla yetkilidir. Bu nedenle, ikinci meclisin bir kararı gerekli görmemesi sebebiyle almaması halinde sistemin tıkanmış olduğundan bahsetmek objektif bir temele oturtulabilecek bir iddia gibi görünmemektedir. Kısacası, tıkanma argümanı bir kararın alınmasının gerekli olduğunu baştan varsaymakta ve neyin gerekli olup olmadığı hususunda karar vermeye yetkili olan ikinci meclis bu kararı almazsa sistemin tıkanmış iddiasında bulunmaktadır. Bu nedenle de bizce çelişkiye düşmektedir. Bu argüman yalnızca anayasanın yapılmasını emrettiği bir hususta karar alınamaması durumunda geçerli sayılabilir ancak bu durumda dahi neyin gerekli olduğunu varsaydığımızı göre sistemi tıkayanın ikinci meclis değil birinci meclis olduğunu iddia edebilmek mümkün olabilecektir. Sadece, halkın iradesi ile ikinci meclisin iradesinin uyuşmadığı bir durumda bizce tıkanmadan bahsedilebilir ancak bu ise hem tespit edilmesi çok zor bir durumdur hem de bu anlamda tıkanıklık tek meclis sistemlerinde görülebileceği gibi çift meclis sistemlerinde birinci meclis tarafından da yaratılabilir. Özetle, ikinci meclisin yasama faaliyetlerini yavaşlatabileceği ve tıkeyebileceği iddiasına oldukça temkinli yaklaşmak gerekir.

⁶⁴ Karar kavramını bu noktada tüm yasama faaliyetlerini kapsayacak şekilde kullanmaktayız.

Öte yandan, işbirliği içerisinde çalışan iki farklı meclisin yasama faaliyetlerini daha kaliteli hale getireceği de yadsınmaz bir gerçektir. Bu nedenle olumlu görüşün de doğru yanları bulunmaktadır. Sonuç olarak, çift meclis sisteminin yasama faaliyetlerine gerçek manada bir kalite katabilmesinin iki meclis arasındaki işbirliği ve uzlaşma kültürüne bağlı olduğu kanısındayız. Teorik olarak var olan bu ihtimaller, çift meclis sisteminin uygulandığı ülkenin siyasi kültürüne göre olumlu veya olumsuz bir özelliğe dönüşecektir.

C. Çift Meclis Sistemi ve Kuvvetler Ayrılığı İlkesi

Devlet iktidarının ülke sınırları içerisindeki en üstün iktidar olmasını ifade eden egemenlik, devletin kurucu unsurlarından birisidir.⁶⁵ Devletin kişileri yargılaması, ceza vermesi, vergi toplaması, savaş kararı alması ve para basması gibi hususlar egemenlik unsurundan kaynaklanmaktadır.⁶⁶ Devlet iktidarının en üstün iktidar olması sebebiyle kişiler karşısında sahip olduğu bu büyük gücün sınırlanması amacıyla çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Bu fikirlerden biri olan kuvvetler ayrılığı ilkesine göre egemenlikten doğan yetkiler tek bir organ tarafından değil üç ayrı organ tarafından kullanılmalıdır.⁶⁷ Bu organlar ise yasama, yürütme ve yargı organlarıdır. Bu organların görev ve yetkilerini en kısa tabirle anlatacak olursak: yasama organı, herkes için geçerli kurallar koyar; yürütme organı, yasama organı tarafından konulan kuralları uygular ve yargı organı, kuralların konuluşunda ve uygulanışında ortaya çıkan

⁶⁵ Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, 77-84; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 496-503.

⁶⁶ Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, 79; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 498.

⁶⁷ Özbudun, *Anayasalcılık ve Demokrasi*, 15; Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, 198; Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 285; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 199.

uyuşmazlıkları çözer.⁶⁸ Kısacası, bir devlet organının başka bir devlet organı tarafından sınırlanarak özgürlüklerin güvence altına alınması kuvvetler ayrılığı ilkesinin temel amacıdır.⁶⁹ Egemenlikten doğan yetkiler üç farklı organ tarafından kullanıldığı gibi bu organlar da kendi içerisinde ayrılabilir. Nitekim, çift meclis sistemini benimsemiş ülkelerde yasama işlevi iki farklı meclisten oluşan parlamentolar tarafından kullanılmaktadır. Bu açıdan, yasama işlevinin iki farklı meclisten oluşan bir parlamento tarafından yerine getirilmesinin uygunluğu tartışma konusudur.

1. Olumlu Görüş⁷⁰

Devlet iktidarını kullanan organların birbirinden ayrılması gibi üç temel devlet organından biri olan yasama organının da kendi içerisinde iki farklı meclise ayrılması kuvvetler ayrılığı ilkesine daha uygundur. Bazı modern demokratik devletlerde yürütme organı bir tarafta devlet başkanından diğer yanda ise bakanlar kurulundan oluşan çift kanatlı bir yapıya sahip olabilmektedir. Nitekim yargı organı da ülke geneline yayılmış

⁶⁸ Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, 223; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 892; Baş, *Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları*, 4.

⁶⁹ Kemal Gözler, "Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 61, no. 3 (2006): 155; Uygun, *Demokrasi*, 121-122; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 40; Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 285; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 200.

⁷⁰ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 842-843; Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," (1954): 82, 85, 87; Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," (1955): 75-76, 80-81; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 30-32, 44-45; Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 115; Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 287; İba, *Parlamento Hukuku*, 24; Heywood, *Siyaset*, 472; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 369-370; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 211.

mahkemelerden oluşmaktadır. Bu nedenle, yasama organının da kendi içerisinde ikiye ayrılmasının kuvvetler ayrılığı ilkesiyle çelişir bir yanı da bulunmamaktadır. Oluşum açısından olduğu gibi işleyiş açısından da çift meclis sistemi kuvvetler ayrılığı ilkesine daha uygundur. Yasama organının da kendi içerisinde iki farklı meclisten oluşması, birinci meclisin yetki aşımına varan faaliyetlerine ikinci meclis tarafından mani olunarak sistemin dengelenmesini sağlayabilir. Özellikle tek meclisli sistemlerde meclisin kendisini milli iradenin tezahürü olarak görmesi despotik davranışlarda bulunmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu despotik eğilim, insan hakları açısından büyük bir tehlike teşkil etmektedir çünkü çoğunluğun azınlık üstündeki despotluğunun yarattığı etki de bir monarkın despotluğunun yarattığı etkiye eşdeğer hatta kimi zaman daha şiddetli olabilmektedir.⁷¹ Öte yandan, parlamento çoğunluğunun ve yürütme organı mensuplarının aynı partiden olması, aynı zamanda parlamento çoğunluğunu oluşturan partinin lideri ve ileri gelenlerinden oluşan yürütme organını despotik eğilimler içerisine sokabilmektedir. İkinci bir meclisin var olduğu çift meclis sisteminde birinci meclisin ve yürütme organının bu despotik eğilimlerine ikinci meclis tarafından engel olunabilir ve böylelikle yürütme organının parlamento üzerinde hakimiyet kurmasına mani olunmuş olunur.

⁷¹ Bu noktada John Stuart Mill'in şu sözü oldukça anlam kazanmaktadır: *"Toplum, yanlış kararlar verdiğinde ya da karışmaması gereken şeylere karıştığı takdirde en büyük siyasal despotizmden daha ürkütücü bir toplumsal despotizme imza atar. Toplum, devlet kadar fiziksel anlamda ağır ve alışlagelmiş cezalar vermese de toplumsal despotizm hayatın en küçük ayrıntısına kadar nüfuz ederek bireyin ruhuna işler ve kaçış yolu bırakmaz. Bu açıdan, yöneticilerin despotizmine karşı önlemler almak yeterli değildir, aynı zamanda toplumdaki hakim görüşün yaratacağı diktaya karşı da korunmak gereklidir"*. John Stuart Mill, *Özgürlük Üzerine*, çev. Seyit Berkay Tartıcı (İstanbul: Karbon Kitaplar, 2020), 9.

2. Olumsuz Görüş⁷²

Egemenlik bazı düşünürler tarafından tek, bölünemez, sınırlanamaz ve mutlak nitelikte görülmektedir. Bu düşünürler, egemenliğin tekliği ve bölünmezliğine aykırı düşmesi sebebiyle çift meclis sistemine karşıdır. Tek ve bölünemez nitelikte olmasından ötürü egemenliğin ancak tek bir meclis tarafından kullanılabilmesi fikrindedirler. Nitekim, bu kanıdaki düşünürlerden biri olan Emmanuel Sieyes'e göre milli iradeyi ikiye bölmesi nedeniyle çift meclis sistemi kabul edilemez nitelikte bir sistemdir.

3. Değerlendirmemiz

Günümüzde kuvvetler ayrılığı ilkesi demokratik sistemlerin vazgeçilmezlerinden biri olarak görülmektedir. Bu nedenle çift meclis sistemine egemenliğin tekliği ve bölünmezliği fikrinden hareketle karşı çıkmanın modern devletler açısından geçerli bir argüman oluşturmadığı kanısındayız. Diğer yandan, kuvvetler ayrılığı ilkesinin kabulünün çift meclis sistemini zorunlu kılmadığını da belirtmek gerekir. Danimarka, İsveç ve Norveç gibi günümüzde tek meclis sistemini benimsemiş birçok demokratik ülke de bulunmaktadır. Bu nedenle kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulandığı bir ülkede parlamento çift meclisten oluşabileceği gibi tek meclisten de oluşabilir. Çift meclis sistemi ve kuvvetler ayrılığı ilkesine salt bu açıdan bakıldığında çift meclis sistemi bir zorunluluktan ziyade siyasi bir tercihten kaynaklanmaktadır. Ancak bu hususta olumlu görüşün ifade etmiş olduğu üzere iki farklı meclisin birbirini dengeleyebileceği ihtimali de gözardı edilmemesi gereken bir iddidir. Çift meclis sisteminde birinci

⁷² Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 842; Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," (1954): 73, 90; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 34; Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 114; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 370.

meclisin aşırılıkları ikinci meclis tarafından törpülenebilir ve böylelikle sistemin dengelenmesi sağlanarak çoğunluğun tiranlığına engel olunabilir.

D. Çift Meclis Sisteminin Yürütme ve Yasama Organlarının İstikrarına Etkisi

Yasama organının temel işlevlerinden biri de yürütme organını denetlemektir. Hükümet sisteminin şekline ve ülkelerin siyasi tercihlerine bağlı olarak yasama organının yürütme organını denetleme araçları da değişebilmektedir. Soru sorma, genel görüşme, meclis araştırması ve soruşturması gibi araçlar yasama organlarının bu konuda genellikle sahip olduğu temel yetkililerdir.⁷³ Öte yandan, parlamenter hükümet sistemini benimsemiş devletlerde bakanlar kurulu yasama organının güvenine dayalı olarak iş görebildiğinden yasama organı güvensizlik oyu vererek mevcut bakanlar kurulunu düşürebilir ve yerine yeni bir bakanlar kurulu kurabilir.⁷⁴ Yasama organının yürütme organını denetleme açısından sahip olduğu bir diğer önemli yetki ise devlet bütçesini düzenleme yetkisidir. Yasama organı bu işlevini bütçe kanunu aracılığıyla yerine getirir. Bütçe kanunu, devletin gelir ve giderlerini düzenleyen ve bir sene

⁷³ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 944; Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 367-370; Baş, *Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları*, 8.

⁷⁴ Halit Tunçkaşık, "Parlamenter Sistem: Teori, Pratik ve Tartışmalar," iç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem*, ed. Semra Gökçimen (Ankara: TBMM Basımevi, 2017), 1; Hakan Özdemir, *100 Soruda Hükümet Sistemleri* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018), 14.

Başkanlık hükümet sistemini benimsemiş devletlerde ise başkan yasama organının güvenine dayanmadığı için bu ülkelerde başkanın izlemiş olduğu politika nedeniyle yasama organı tarafından görevden alınabilmesi mümkün değildir. Halit Tunçkaşık, "Başkanlık Sistemi: Teori, Pratik ve Tartışmalar," iç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi*, ed. Semra Gökçimen (Ankara: TBMM Basımevi, 2017), 1; Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 146.

boyunca geçerli olmak üzere çıkarılan özel nitelikte bir kanundur.⁷⁵ Bütçe kanunu yasama organı tarafından kabul edilmeden yürütme organının harcama yapamaması ve bu nedenle iş göremez duruma gelmesi nedeniyle bütçe kanununu kabul yetkisi yasama organının yürütme organını denetlemesi açısından oldukça önemli bir yetkidir.⁷⁶ Örneğin, devlet organlarının birbirini dengelemesi ve frenlemesi esası üzerine kurulu bir başkanlık sistemine sahip olan ABD’de parlamento bütçe kanununu kabul etmezse başkan iş göremez hale gelmekte ve bütçe kanununu kabul etmeleri için parlamenterlerin isteklerini dikkate almak zorunda kalmaktadır.⁷⁷ Parlamenter hükümet sistemlerindeyse bütçe kanununun parlamento tarafından reddedilmesi bakanlar kurulunun istifa etmesini gerektirecek derecede önemli bir olaydır çünkü parlamento bütçe kanununu reddederek bakanlar kuruluna bir nevi güvensizlik oyu vermiş olmaktadır.⁷⁸ 1965 yılı bütçe görüşmelerinde bütçe kanunu kabul edilmeyen

⁷⁵ Şeref İba, “TBMM Bütçe Maratonu ve Rekorları Üzerine 10 Saniye/Karar Hızıyla (2 Saat 57 Dakikada 1006 Karar) Oylama, Birleşim ve Konuşma Uzunluğu Rekorları ve Süzgeç Madde Uygulaması,” iç. *Anayasa ve Parlamento Üzerine İncelemeler*, ed. Şeref İba (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi, 2010), 443-445; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 962; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 387.

⁷⁶ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 962; Kemal Gözler, “Cumhurbaşkanlığı Sistemi Mi, Başkanlık Sistemi Mi, Yoksa Neverland Sistemi Mi,” iç. *Elveda Anayasa*, ed. Kemal Gözler (Bursa: Ekin Yayınevi, 2017), 67.

⁷⁷ Akın Türer ve Ercan Çeliker, “Federal Bütçenin Kongrede Görüşülmesi,” iç. *ABD Kongresinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*, ed. Semra Gökçimen (Ankara: TBMM Basımevi, 2019), 281-282; Konur Alp Koçak, “ABD Başkanlık Sistemi: ‘Ayrı’ ama ‘Birlikte’ Çalışan Organlar,” iç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi*, ed. Semra Gökçimen (Ankara: TBMM Yayınevi, 2017), 70-73; Murat Bilgin ve Hüdaî Şencan, “Kongrenin Denetim Araçları,” iç. *ABD Kongresinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*, ed. Semra Gökçimen (Ankara: TBMM Basımevi, 2019), 198.

⁷⁸ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 963.

İnönü hükümetinin istifa etmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.⁷⁹ Yürütme organının yaptığı atamaların ve uluslararası antlaşmaların yasama organının onayına tabi olması ve yasama organının rızasını almaksızın yürütme organının olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş ilan edememesi gibi bazı ülkelerde görülen durumları da yasama organının yürütme organı üzerinde sahip olduğu diğer denetim araçlarına örnek olarak saymak mümkündür.⁸⁰ Görüldüğü üzere ülkeyi yönetmekle görevli olan ve bu görev nedeniyle birçok önemli yetkiye sahip olan yürütme organının alacağı kararlar devletin geleceği açısından büyük önem arz etmektedir. Sahip olduğu bu büyük önem nedeniyle halkın temsilcilerinden oluşan yasama organı yürütme organını denetlemekte ve bu denetim esnasında sorunlar çıkabilmektedir. Hazırladığı bütçe kanunu parlamento tarafından kabul edilmeyen yürütme organı iş göremez hale gelebilmekte veya parlamenter hükümet sistemlerinde sık sık bakanlar kurulu düşürülmesi neticesinde hükümet istikrarsızlıkları yaşanabilmektedir. Bu sorunlar neticesinde ise ülke istikrarlı bir hükümetten mahrum kalabilmekte ve sık sık parlamento seçimlerinin yenilenmesi yoluna başvurulabilmektedir. Bu nedenle, çift meclis sisteminin yürütmenin denetimi konusunda daha elverişli olup olmadığı önemli bir tartışma konusudur. İkinci bir meclisin varlığının hükümet istikrarına katkıda bulunup bulunmayacağı önem arz etmektedir.

Öte yandan, yasama organının devamlılığı noktasında da çift meclis sistemi önem kazanmaktadır. Halk tarafından seçilen kişilerin ömür boyu görev yapması demokrasiyle bağdaşmaz

⁷⁹ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2018), 133; Mehmet Ali Birand, Can DüNDAR ve Bülent Çaplı, *12 Mart* (İstanbul: Can Yayınevi, 2016), 138-141; Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yayınevi, 2020), 227.

⁸⁰ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 387.

niteliktedir çünkü böyle bir durumda egemenliğin halka ait olması ilkesi sözde kalmış olacaktır.⁸¹ Bu nedenle, yasama organı üyelerinin veya bir diğer deyişle parlamenterlerin halk tarafından seçilmesi, demokrasi için gerekli bir şart olsa da yeterli değildir. Demokratik bir siyasal rejimden bahsedilebilmesi için seçilen bu temsilcilerin belirli zaman aralıklarıyla yenilenmesi gerekmektedir. Bu süre demokratik devletlerde genellikle dört veya beş sene olarak uygulanmaktadır.⁸² Daha önce de belirtmiş olduğumuz üzere, çift meclis sisteminin uygulandığı ülkelerdeki genel bir eğilim ikinci meclislerin birinci meclislerden daha uzun süre görev yapmasıdır.⁸³ Örneğin, 1961 Anayasası döneminde milletvekilleri dört sene görev yaparken senatörler altı sene görev yapmaktaydı (md. 69/1, 73/1). Bu konuda tartışma yaratan husus ise ikinci meclislerin birinci meclislerden daha uzun süre görev yapması nedeniyle kısmi olarak yasama organının devamlılığının sağlanmasının gerekli olup olmadığıdır.

1. Olumlu Görüş⁸⁴

Her hükümet sisteminde yasama ve yürütme organı arasında zaman zaman çeşitli sorunlar yaşanabilmektedir. Bu sorunlar bazen krizlere de yol açabilmektedir. Çift meclis

⁸¹ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 705; Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, 10.

⁸² Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 705.

⁸³ Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, 84; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 209-210; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 836.

⁸⁴ İba, *Parlamento Hukuku*, 23-24; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 843-844; Heywood, *Siyaset*, 472; Arsel, "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler," (1954): 86; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 31-32; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 370; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 212.

sisteminde ikinci meclis, yasama ve yürütme organları arasında çıkan bu sorunları çözüme arbuluculuk vazifesi görerek sorunların çözümüne katkıda bulunabilir. Böylelikle ikinci meclisler sistemin istikrarına katkıda bulunmuş olur. Diğer yandan, tek meclis sistemlerinde yasama döneminin bitimiyle birlikte tamamen veya büyük oranda yeni bir meclis işbaşı yapabilmektedir. Bu ise kamuoyundaki değişikliklere bağlı olarak oldukça radikal değişimlere sebebiyet verebilir. İkinci bir meclisin varlığı bu radikal değişimlerin daha yumuşak gerçekleşmesini sağlayabilir. Tek meclis sisteminde yasama döneminin bitimiyle birlikte yapılan seçimler sonucunda tamamen yeni üyelerden oluşan bir meclisin göreve gelmesi mümkünken; çift meclis sisteminde ikinci meclislerin, birinci meclislerin yasama dönemlerine nazaran daha kısa sürelerde yapılan kısmi seçimlerle sürekli olarak yenilenmesi ve ikinci meclisi oluşturan üyelerin tek bir seçimle topyekün değiştirilmesinin mümkün olmaması, ikinci meclislerde birinci meclislerde var olan anlamıyla bir yasama dönemi kavramının bulunmamasına sebebiyet vermektedir. Bu ise kamuoyunda meydana gelen değişimlerin meclis üye kompozisyonuna birden bire yansımaya mani olarak hem dönemler arasında daha yumuşak bir geçiş sağlamak hem de yasama organının üye kompozisyonunda kısmi bir devamlılık sağlamaktadır. Bundan ötürü, ikinci bir meclisin varlığı sistemin istikrarı ve devamlılığına katkıda bulunmaktadır.

2. Olumsuz Görüş⁸⁵

Yasama ve yürütme organları arasındaki uyumsuzluklarda ikinci meclisin sorunlara daha iyi çözümler getirebileceğinin bir garantisi yoktur. Tam aksine ikinci meclis, yasama ve yürütme arasında var olan sorunların daha da karmaşıklaşmasına ve zorlaşmasına da sebebiyet verebilir. Diğer yandan, güçlü iki

⁸⁵ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 841-842; Heywood, *Siyaset*, 472.

meclisin varlığı yasama organını yürütme organına hakim hale getirerek hükümetin hareketsiz kalmasına ve siyasi istikrarsızlığa da sebebiyet verebilir. Örneğin, parlamenter hükümet sistemine sahip bir ülkede bakanlar kurulunun hem birinci hem de ikinci meclise karşı sorumlu tutulması halinde şayet iki meclise farklı siyasi çoğunluklar hakimse bakanlar kurulu iş göremez hale gelebilir. Böyle bir durumda, bakanlar kurulu güvensizlik oyu almamak için farklı siyasi çoğunlukların karşıt isteklerini yerine getirmeye çalışarak yasama organının emrinde çalışan bir kurula dönüşür ve özerk olan varlığını kaybeder. Bakanlar kurulu her iki meclisin taleplerini dikkate almak istemezse meclislerden biri tarafından sürekli düşürülerek hükümet istikrarsızlığına sebebiyet verilebilir. Çift meclis sisteminin yasama organı istikrarına etkisi noktasında ise kamuoyundaki değişikliklerin parlamentoya birden bire değil de yumuşak bir şekilde yansması için makul bir gerekçe bulunmadığını belirtmek gerekir. Halkın görüşü değişmişken halkın eski görüşlerini yansıtan üyelerin parlamentoda bulunması için bir neden yoktur.

3. Değerlendirmemiz

Yasama ve yürütme organları arasında çıkabilecek sorunlarda ikinci meclisin sorunun çözümüne katkısı noktasında hem olumlu görüşün hem de olumsuz görüşün ifade etmiş olduğu fikirlerde doğruluk payı olduğu kanısındayız. İki görüşün de ifade etmiş olduğu hususların uygulamada gerçekleşebilme ihtimali bulunmaktadır. Bu görüşlerin haklılık payı, parlamenterlerin tutumuna bağlıdır. Çift meclis sisteminin yasama organının devamlılığını kısmi olarak sağladığı ise bir hakikattir ancak bu devamlılığın gerekli olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya varabilmek bizce mümkün değildir. Kamuoyundaki değişimlerin meclis üye kompozisyonuna birden bire ve toptan yansması veya bu yansımının kısmi seçimlerle yenilenen ikinci bir meclisin

varlığıyla yumuşatılması siyasi birer tercih olup birinin diğerinden daha iyi olduğunu kesin bir şekilde iddia edebilmek mümkün görünmemektedir.

III. ÇİFT MECLİS SİSTEMİ TÜRLERİ

Çift meclis sistemi her ülkede aynı şekilde uygulanmamaktadır. Meclislerin siyasi niteliği, üyelerinin seçim şekilleri ve yasama işlevinin yerine getirilmesinde sahip oldukları ağırlık bakımından parlamentoyu oluşturan meclisler farklı özelliklere sahip olabilmektedir. Bu nedenle çift meclis sistemlerini sınıflama ihtiyacı doğmaktadır. Bu bölümde iki ana başlık altında çift meclis sistemlerinin temel türleri incelenmiştir.

A. Siyasi Niteliği Açısından Çift Meclis Sistemi Türleri

Bazı ülkelerde siyasal sistemin zorunlu bir unsuru olmasından ötürü, bazı ülkelerde ise siyasi bir tercihten kaynaklı olarak çift meclis sistemi uygulanmaktadır. Bununla birlikte, siyasi bir tercihten ötürü çift meclis sisteminin uygulandığı ülkelerde de bu tercih birçok farklı sebebe dayanmaktadır. Bu kısımda ise bir zorunluluğun eseri olan federal çift meclis sistemi ile siyasi tercihlerin eserleri olan demokratik, aristokratik ve korporatif çift meclis sistemleri sırasıyla incelenmiştir.

1. Federal Çift Meclis Sistemi

Üniter devlet⁸⁶, devletin kurucu unsurlarından biri olan egemenliğin ülke genelinde tek kabul edildiği ve egemenliği kullanan organların hukuksal dayanağının bu tekil egemenlik

⁸⁶ Bu devlet şekline öğretide tek devlet, tek yapılı devlet, basit devlet gibi isimler de verilmektedir.

olduğu devlet şeklidir.⁸⁷ Bu nedenle, üniter devletlerde hukuki ve siyasal örgütlenme tektir.⁸⁸ Günümüzden Fransa, İtalya, Japonya ve Türkiye bu devlet şekline örnek olarak verilebilir. Federasyon devlet şekli⁸⁹ ise birden fazla bölgenin iç egemenlik yetkileri mahfuz kalmak üzere biraraya gelmesiyle oluşan birleşik bir devlet tipidir.⁹⁰ Federasyon, ülke çapında yetkili olan federal bölgeden ve biraraya gelerek federasyonu oluşturan federe bölgelerden oluşmaktadır.⁹¹ Federasyonlarda dış egemenliğe bağlı yetkileri kullanan ve uluslararası kişiliği olan tek bir bölge vardır o da federal bölgedir.⁹² Federe bölgelerin her biri iç egemenliğe sahiptir fakat dış egemenliğe bağlı yetkileri yoktur ve bu konuda federal bölgeye bağlıdır. Federe bölgelerin her birinin kendine ait yasama, yürütme ve yargı organları da

⁸⁷ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 542-543; Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 267-268; Faruk Bilir ve Murat Yanık, *Sorularla Anayasa Hukuku* (İstanbul: Der Yayınevi, 2013), 11; Oktay Uygun, "Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme," iç. *Kamu Hukuku İncelemeleri*, ed. Oktay Uygun (İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2013), 647-648.

⁸⁸ Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2019), 60; Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 267-268.

⁸⁹ Federasyonun ülke çapında yetkili unsuru olan federal bölgeye nispetle federasyon devlet şekline federal devlet de denilmektedir.

⁹⁰ Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 294; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 555; Bilir ve Yanık, *Sorularla Anayasa Hukuku*, 11-12.

⁹¹ Oktay Uygun, "Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi," iç. *Kamu Hukuku İncelemeleri*, ed. Oktay Uygun (İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2013), 601-602; Oktay Uygun, "Federalizm ve Bölgesel Özerklik Tartışmaları," iç. *Demokratik Anayasa*, ed. Ece Göztepe ve Aykut Çelebi (İstanbul: Metis Yayınevi, 2012), 93; Uygun, "Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme," 647; Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 70; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 555.

⁹² Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 555; Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 301.

bulunmaktadır.⁹³ Federal ve federe bölgeler arasındaki yetki paylaşımı ise anayasayla güvence altına alınmıştır.⁹⁴ Federasyon devlet şeklini haiz devletlere ABD, Almanya, İsviçre, Kanada ve Rusya örnek olarak verilebilir.

Çift meclis sistemi açısından bu iki devlet şekli incelendiği zaman görülmektedir ki üniter bir devlet tek meclis veya çift meclis sistemlerinden birini tercih edebilir. Üniter devletlerde bu iki meclis sisteminden birinin benimsenmesi siyasi bir tercihten ibarettir.⁹⁵ Nitekim günümüzde üniter olup tek meclise sahip olan Türkiye gibi ülkeler olduğu gibi üniter olduğu halde çift meclis sistemini benimsemiş Fransa gibi ülkeler de bulunmaktadır. Çift meclis sisteminin lehinde ve aleyhinde ileri sürülen görüşler üniter devletler açısından önem arz etmektedir çünkü bu devlet şeklinde çift meclis sisteminin benimsenmesi bir zorunluluk değil siyasi bir tercihin eseridir. Federasyonlarda ise federal bölge ve federe bölgeler arasındaki yetki paylaşımının anayasayla yapılmış olmasının bir güvence teşkil etmesi ancak yasama faaliyetlerine federe bölgelerin katılmasıyla gerçek bir güvence niteliğine kavuşabilir. Bundan ötürü de federasyonlarda çift meclis sistemi zorunlu bir unsurdur.⁹⁶ Federasyonlarda çift meclisli parlamentoların bir

⁹³ Uygun, "Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi," 602; Uygun, "Federalizm ve Bölgesel Özerklik Tartışmaları," 93-94; Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 70; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 559; Bilir ve Yanık, *Sorularla Anayasa Hukuku*, 12.

⁹⁴ Uygun, "Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi," 602; Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 555; Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 302; Bilir ve Yanık, *Sorularla Anayasa Hukuku*, 12.

⁹⁵ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 21, 30, 53-54; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 230.

⁹⁶ Bülent Yavuz ve Mahmut Bülbül, "Çift Meclis Sistemi ve Türkiye," *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16, no. 1 (2012): 222;

kanadı federasyonun tüm halkını temsil eden üyelerden oluşurken; diğer kanadı, federe bölgelerin halklarını temsil eden üyelerden oluşmaktadır.⁹⁷ Kısacası, üniter devlet şeklini haiz bir devlet tek meclis veya çift meclis sistemi yönünde tercihte bulunabilirken; federasyon devlet şeklini haiz devletlerde çift meclis sisteminin benimsenmesi bu devlet şeklinin yapısından kaynaklı bir zorunluluktur.

Federal çift meclis sistemlerinde ikinci meclis genellikle her federe bölgeden eşit sayıda gönderilen üyelerden oluşmaktadır.⁹⁸ Örneğin, ABD’de nüfusuna ve coğrafi büyüklüğüne bakılmaksızın her federe bölge Senatoya iki temsilci göndermektedir.⁹⁹ Bununla birlikte, federe bölgelerin ikinci meclise nüfuslarıyla orantılı olarak katıldığı ülkeler de bulunmaktadır. Örneğin, Almanya’da ve İsviçre’de durum böyledir. Almanya’da eyaletler nüfus miktarlarına bağlı olarak

Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 301; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 272; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 149; Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 175.

Bununla birlikte Irak, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezuela gibi çift meclis sistemini benimsemeyen ancak aynı zamanda federasyon devlet şeklini haiz devletlerin bulunduğu da belirtmek gerekir ancak bu durum federasyon devlet şekline bir sapmayı ifade etmektedir. Baş ve Özcan, “Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği,” 206-207; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 132.

⁹⁷ Federe bölge parlamentoları ise çift meclisli olmak zorunda değildir. Nitekim, tek meclisli parlamentoya sahip birçok federe bölge bulunmaktadır. Örneğin, ABD’nin bir federe bölgesi olan Nebraska eyaleti tek meclisli bir parlamentoya sahiptir. Baş ve Özcan, “Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği,” 207; Tarık Zafer Tunaya, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku* (İstanbul: Filiz Yayınevi, 1969), 787.

⁹⁸ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 28; Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 301; Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 175.

⁹⁹ Koçak, “ABD Başkanlık Sistemi: ‘Ayrı’ ama ‘Birlikte’ Çalışan Organlar,” 39; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 160.

üç ila altı arasında değişen sayıda üyeyi ikinci meclise yollamaktadır.¹⁰⁰ İsviçre’de ise tam kantonlar (eyaletler) ikinci meclise iki üye gönderirken yarım kantonlar bir üye göndermektedir.¹⁰¹

Son olarak, federal çift meclis sisteminin tarihine bakmak gerekirse; tarihteki ilk federal devletin ABD olması¹⁰² sebebiyle federal çift meclis sisteminin de ilk kez ABD’de ortaya çıktığını söyleyebilmek mümkündür. ABD Anayasasının yapılması esnasında parlamentonun oluşumuna ilişkin olarak iki farklı öneri ileri sürülmüştür. Virginia Planına göre federal parlamento iki farklı meclisten oluşmaktaydı ve birinci meclis üyeleri nüfus miktarları gözönüne alınarak doğrudan halk tarafından seçilirken, ikinci meclis ise yine nüfusları gözönüne alınarak eyaletler tarafından gönderilecek üyelere oluşmaktaydı.¹⁰³ Nüfus olarak kalabalık eyaletlerin hem birinci mecliste hem de ikinci mecliste çoğunluğu elde etmesine imkan sağlayan bu önerinin büyük eyaletlerin lehinde olduğu görülmektedir. İkinci plan ise New Jersey Planıdır. Bu plana göre federal parlamento her eyaletin eşit sayıda üye gönderdiği tek bir meclisten oluşmaktadır.¹⁰⁴ Bu öneri ise eyaletlerin nüfuslarını hiç dikkate almayarak her birine eşit statü tanımakta ve böylelikle ufak eyaletlerin artık temsiline imkan

¹⁰⁰ Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, 124; Kadir Candan, “Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamenter Sistem Örneği: Almanya Federal Cumhuriyeti,” iç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem*, ed. Semra Gökçimen (Ankara: TBMM Yayınevi, 2017), 51. Örneğin, Bayern eyaleti ikinci meclise altı üye gönderirken Saarland eyaleti üç üye göndermektedir.

¹⁰¹ Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, 288.

¹⁰² Oktay Uygun, *Devlet Teorisi* (İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2017), 258; Heywood, *Siyaset*, 561; Heywood, *Siyasetin Temel Kavramları*, 331.

¹⁰³ Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, 168; Koçak, “ABD Başkanlık Sistemi: ‘Ayrı’ ama ‘Birlikte’ Çalışan Organlar,” 31.

¹⁰⁴ Koçak, “ABD Başkanlık Sistemi: ‘Ayrı’ ama ‘Birlikte’ Çalışan Organlar,” 32; Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, 168.

tanılmaktadır. ABD Anayasasının yapımında ise her iki plan da etkili olmuş ve birinci meclis olan Temsilciler Meclisinin nüfusları esas alınarak doğrudan halk tarafından seçilen üyelerden oluşması öngörülmüşken, ikinci meclis olan Senatonun ise her eyaletin göndereceği iki üyeden oluşması öngörülmüştür.¹⁰⁵ Her iki öneri arasında bir denge kurmuş olması nedeniyle ABD Anayasası “büyük uzlaş” olarak da anılmaktadır.¹⁰⁶

2. Demokratik Çift Meclis Sistemi

Demokratik çift meclis sistemi, ikinci meclis üyelerinin tamamının veya büyük çoğunluğunun halk tarafından seçildiği çift meclis sistemi türüdür. Demokratik devletlerde yasama organı üyelerinin halk tarafından seçilmelerinde farklı sistemler uygulanmaktadır.¹⁰⁷ Seçme ve seçilebilme şartları, seçimlerin kaç yılda bir yapılacağı, seçimlerin yapılmasına ilişkin kurallar, seçimlerin yargısal denetimi ve seçmenlerin vermiş olduğu oyların ne şekilde parlamentoya yansıtılacağı gibi hususlar ülkeden ülkeye değişmektedir. Öte yandan, seçim sistemleri bir yanda olabildiğince çok partinin parlamento kompozisyonunda yer almasını sağlamaya çalışan temsilde adalet ilkesi, diğer yanda ise parlamentoya olabildiğince az parti girmesini sağlayarak parlamentonun ve hükümetin yani yönetimin istikrarını hedefleyen yönetimde istikrar ilkesi gibi birbiriyle tamamen zıt iki ilkeyi bağdaştırmaya çalışan hukuk

¹⁰⁵ Anayasanın ilgili kısımları şöyledir: “Temsilciler Meclisi her eyaletin halkı tarafından iki yılda bir seçilen üyelerden oluşacak ve...temsilciler ve doğrudan alınan vergiler, bu Birliğe dâhil olan eyaletler arasında...kendi nüfuslarına göre dağıtılacaktır...Birleşik Devletler Senatosu, her eyalet (yasama meclisi) tarafından altı yıl için seçilecek ikişer Senato üyesinden oluşacak; ve her Senatörün bir oyu bulunacaktır”.

¹⁰⁶ Koçak, “ABD Başkanlık Sistemi: ‘Ayrı’ ama ‘Birlikte’ Çalışan Organlar,” 32-33; Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, 168-169.

¹⁰⁷ Candan, Solak ve Bilgin, *Dünyada Seçim Sistemleri*, 1.

kurallarıdır.¹⁰⁸ Bu iki ilkeyi uzlaştırmamanın kesin bir yolu olmadığı için demokratik olarak kabul edilen ülkelerde çeşitli seçim sistemleri uygulanmaktadır.

İkinci meclis üyelerinin belirlenmesinde ise birinci meclislerin oluşumundan ayrılan bazı yönler bulunabilmektedir. Bazı ülkelerde senatörler seçimle değil; atamayla veya doğrudan ikinci meclis üyesi olmaktadır. Ayrıca bu senatörlerden bazıları ömür boyu ikinci meclis üyeliği yapmaktadır. Örneğin, ABD¹⁰⁹, Romanya¹¹⁰, Japonya¹¹¹ ve Polonya'da¹¹² ikinci meclis üyelerinin tamamı doğrudan halk tarafından seçilmekteyken; İrlanda'da on biri başbakan tarafından¹¹³; İtalya'da beşi ömür boyu üyelik yapmak üzere cumhurbaşkanı tarafından¹¹⁴; Almanya'da ise senatörlerin tamamı eyalet hükümetleri tarafından atanmaktadır.¹¹⁵ 1913 yılına kadar ABD'de de ikinci meclis üyeleri eyalet yasama

¹⁰⁸ Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, 220; Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih," 445-446.

¹⁰⁹ Koçak, "ABD Başkanlık Sistemi: 'Ayrı' ama 'Birlikte' Çalışan Organlar," 39.

¹¹⁰ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 61.

¹¹¹ Hüdai Şencan, "Japonya Hükümet Sistemi: Yarışan Partiler Değişmeyen İktidar," iç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem*, ed. Semra Gökçimen (Ankara: TBMM Yayınevi, 2017), 304.

¹¹² Kadir Candan, "1989 Sonrası Doğu Bloku Ülkelerinde Demokratikleşme Süreci: Polonya Cumhuriyetinde Yarı-Başkanlık Sisteminin Dönüşümü," iç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi*, ed. Semra Gökçimen (Ankara: TBMM Yayınevi, 2017), 116.

¹¹³ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 106.

¹¹⁴ Mehmet Solak, "İstikrarsız Hükümetler ve Sürekli Reform Arayışı: İtalya'da Parlamenter Sistem," iç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem*, ed. Semra Gökçimen (Ankara: TBMM Yayınevi, 2017), 242.

¹¹⁵ Candan, "Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamenter Sistem Örneği: Almanya Federal Cumhuriyeti," 51.

meclisleri tarafından atanmışlardır.¹¹⁶ Atanan üyeler olduğu gibi doğrudan ikinci meclise üye olan doğal üye statüsünde kişiler de bulunmaktadır. Örneğin, İtalya'da eski cumhurbaşkanları ikinci meclisin doğal üyesidir.¹¹⁷ 1961 Anayasasına göre eski cumhurbaşkanlarının ve 27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi üyelerinin doğal üye sayılmaları da bu duruma bir diğer örnektir. İkinci meclis üye kompozisyonunun oluşumunda değineceğimiz diğer bir durum ise bazı senatörlerin iki dereceli bir seçimle belirleniyor olmasıdır. Örneğin, İspanya'da ikinci meclis üyelerinin bir kısmı özerk topluluklar tarafından dolaylı olarak seçilmektedir.¹¹⁸ Günümüz Fransa'sında da senatörler iki dereceli bir seçimle seçilmektedirler.¹¹⁹

Senatörlerin halk tarafından doğrudan seçilmeyip çeşitli yollarla ikinci meclis üyesi olmaları, ikinci meclislerin demokratik meşruluklarına zarar vermektedir. İkinci meclis üyelerinin anti demokratik yollardan seçimi, ikinci meclislerin sahip oldukları yetkilerin meşruluğunu da tartışmalı hale getirmektedir. Halk tarafından seçilmeyen kişilerin halk iradesini temsil eden parlamentolarda yer alması bizce demokrasi ile bağdaşmaz niteliktedir. Bu nedenle atama yoluyla

¹¹⁶ Kasım Erdem, "Anayasal Organlar ve Kuvvetler Ayrılığı," iç. *ABD Kongresinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*, ed. Semra Gökçimen (Ankara: TBMM Basımevi, 2019), 4; Koçak, "ABD Başkanlık Sistemi: 'Ayrı' ama 'Birlikte' Çalışan Organlar," 40.

¹¹⁷ Solak, "İstikrarsız Hükümetler ve Sürekli Reform Arayışı: İtalya'da Parlamenter Sistem," 242.

¹¹⁸ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 120.

¹¹⁹ Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 214; Fatih Çağrı Ocaklı et al., *Fransa Ulusal Meclisinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri* (Ankara: TBMM Basımevi, 2019), 8; Hüdayi Şencan, "Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa'da Yarı Başkanlık Sistemi," iç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi*, ed. Havvana Yapıcı Kaya (Ankara: TBMM Basımevi, 2014), 61.

ve doğal üye olarak senatör olacak üyelerin miktarının asgari düzeyde tutulması gerekir. İkinci meclis üyelerinin tamamının veya büyük çoğunluğunun anti demokratik yollardan senatör sıfatını kazanması vesayet demokrasisine yol açabilecek nitelikte bir uygulamadır.

Hem üyelerinin büyük çoğunluğunun halk tarafından seçiliyor olması nedeniyle demokratik bir çift meclis sistemi olması hem de halk tarafından seçilmeyen üyeleri de bünyesinde barındırmasından ötürü vesayetçilik eleştirilerine maruz kalması nedeniyle 1961 Anayasasının kurmuş olduğu TBMM bu konuda güzel bir örnektir. 1961 Anayasasına göre TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşmaktadır (md. 63/1). Millet Meclisi halk tarafından seçilen dört yüz elli milletvekilinden oluşmaktadır (md. 67). Cumhuriyet Senatosu ise halk tarafından seçilen yüz elli senatör, cumhurbaşkanı tarafından atanan on beş senatör ile doğal senatörler olan eski cumhurbaşkanları ve 27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi üyelerinden meydana gelmektedir (md. 70). Görüldüğü üzere Cumhuriyet Senatosunun büyük bir çoğunluğu halk tarafından seçilen senatörlerden oluşmaktadır. Bu nedenle 1961 Anayasasının kurmuş olduğu TBMM, bizce demokratik çift meclis sisteminin bir örneği olarak sayılabilir. Cumhurbaşkanıya tanınan az sayıda üye atama yetkisi ve eski cumhurbaşkanlarının doğal üye sayılmaları ise demokratik devletlerde de görülebildiğinden bizce ikinci meclisin demokratik niteliğine zarar vermemektedir. 1961 Anayasasının kurmuş olduğu ikinci meclisin demokrasi teorisi açısından sorun yaratan ve vesayetçilik eleştirilerine sebep olan yönü, darbeci subayların Cumhuriyet Senatosunun doğal üyeleri haline getirilmiş olmasıdır. Hiçbir temsili niteliğe sahip olmayan ve Cumhuriyet Senatosunda bulunmalarında bir kamu yararı da olmayan bu üyelerin varlığı genel oya güven duyulmadığını göstermesi

nedeniyle demokrasi teorisiyle uyumsuzluk içindedir.¹²⁰ Ordu mensuplarının yasama organına katılarak sivil yönetim üzerinde söz sahibi olması vesayetçi bir nitelik taşımaktadır.¹²¹ Nitekim bu üyelerin varlığı 1961 Anayasası döneminde de eleştiri konusu olmuş ve Cumhuriyet Senatosunun meşruiyetine zarar vermiştir.¹²²

3. Aristokratik Çift Meclis Sistemi

Doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından seçilmeyen ve kalıtım veya atama yoluyla senatör sıfatını kazanan üyelerden oluşan ikinci bir meclisin bulunduğu parlamento oluşum sistemine aristokratik çift meclis sistemi denilmektedir.¹²³ Üyelerinin halk tarafından seçilmemesi nedeniyle demokratik meşruiyetten yoksun olan bu çift meclis sistemi türü, demokrasi ile bağdaşmaz niteliktedir. Seçimle gelmeyen üyelerden oluşan ikinci meclise birinci meclisle eşit veya benzer yetkilerin tanınması ise sistemin anti demokratik niteliğini daha da pekiştirmektedir.

Aristokratik çift meclis sisteminin günümüzdeki örneklerinden biri İngiltere'dir. Daha önce de belirttiğimiz üzere İngiliz Parlamentosu, Avam Kamarası ve Lordlar

¹²⁰ Soysal, *Anayasaya Giriş*, 278; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınevi, 2019), 399; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 45; Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset* (Ankara: Liberte Yayınevi, 2009), 116.

¹²¹ Serap Yazıcı, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yetki ve Ayrıcalıkları: Sivilleşmeye Yönelik Anayasal ve Yasal Reformlar," iç. *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, ed. Serap Yazıcı (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2012), 83.

¹²² Tunca Özgişi, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu* (Ankara: TBMM Basımevi, 2012), 71-74; Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1974), 234; Yavuz ve Bülbül, "Çift Meclis Sistemi ve Türkiye," 241.

¹²³ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 367.

Kamarasından oluşmaktadır. Avam Kamarası üyeleri halk tarafından seçilmektedir.¹²⁴ Lordlar Kamarası ise seçimle gelmeyen üyelerden oluşmaktadır. Yüksek din görevlilerinden oluşan ruhani lordlar, taç tarafından verilen ve altsoya intikal edebilen kalıtsal lordlar ve yine taç tarafından verilen ancak kalıtsal lordlardan farklı olarak soyluluk unvanları miras bırakılmayan ömür boyu lordlar, Lordlar Kamarasını oluşturan temel gruplardır.¹²⁵ Parlamantonun Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası olarak ikiye ayrıldığı ilk dönemlerde Lordlar Kamarası daha güçlü bir konumdayken İngiltere’de demokratik sistemin gelişmesine paralel olarak Lordlar Kamarası anti demokratik yapısı nedeniyle zamanla gücünü kaybetmiştir.¹²⁶ Günümüzde Lordlar Kamarası istemediği bir kanunun çıkmasına engel olamamakta, yalnızca kanunun çıkmasını bir

¹²⁴ Beyhan Kaptıkaçtı Kayatekin, Ercan Çeliker, Duygu Öksüz, Mehmet Burak Ünal ve Şeyma Seçilmiş, *İngiltere Avam Kamarasında Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri* (Ankara: TBMM Basımevi, 2019), 6; Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 470; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 139.

¹²⁵ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 367-368; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 145; Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, 67-68; Kaptıkaçtı et al., *İngiltere Avam Kamarasında Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*, 5-6; Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 476-479.

¹²⁶ Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 450; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 146; Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, 63-66; Dinçkol, "İngiltere’de Parlamenter Monarşinin Erken Dönemi," 887.

süre için geciktirebilmektedir.¹²⁷ Bu nedenle uygulamada İngiliz sistemi tek meclis sistemi gibi işlemektedir.¹²⁸

Aristokratik çift meclis sistemine tarihimizden bir örnek ise Osmanlı Devletinin ilk ve tek anayasası olan 1876 Anayasasının Meclisi Umuminin bir kanadı olarak kurmuş olduğu Heyeti Ayan'dır (md. 42). Halkın saygısına layık ve devlet işlerinde övülesi işler yapmış olan bakan, vali, ordu komutanı, elçi, patrik gibi kişilerin Heyeti Ayan üyesi olabileceğinin anayasada ifade edilmiş olması atanacak kişilerin toplumun üst tabakasından olması şartı arandığını göstermektedir (md. 61-62). Öte yandan, atamalar halk tarafından seçilmemiş bir kişi olan padişah tarafından yapılmakta ve Heyeti Ayan üyeliği ömür boyu sürmektedir (md. 60, 62). Kısacası, Lordlar Kamarasına benzer olarak atanacaklarda toplumun üst tabakasından olma şartının aranması ve atamaların demokratik anlamıyla halkı temsil niteliği bulunmayan hükümdar tarafından yapılması bizce Heyeti Ayanın da aristokratik bir meclis olduğunu göstermektedir. Bu durum ise Osmanlı Parlamentosu olan Meclisi Umumiyyi aristokratik çift meclis sistemleri sınıfına sokmaktadır. Kanun yapım sürecinde (md. 53-55) ve anayasa değişikliklerinde (md. 116) Heyeti Ayanın Heyeti Mebusan ile eşit yetkili kılınmış olması 1876 Anayasasının kurmuş olduğu siyasal sistemin anti demokratik niteliğini pekiştirmektedir.

¹²⁷ Kaptıkaçtı et al., *İngiltere Avam Kamarasında Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*, 6; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 147; Bilgin, "Parlamentar Sistemin Doğduğu Ülke: İngiltere," 208; Ertaş, "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci," 487; Kama, "Parlamentar Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," 178.

¹²⁸ Kama, "Parlamentar Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme," 178.

4. Korporatif Çift Meclis Sistemi

Korporatif çift meclis sistemlerinde ikinci meclis, meslek gruplarının veya bazı toplumsal sınıfların temsil edilmesini sağlama amacıyla kurulmaktadır.¹²⁹ Korporatif nitelikte olan bir mecliste hangi mesleki ve toplumsal kategorilerin temsil edileceği, temsil edilecek kategorilere verilecek üye sayısının nasıl belirleneceği ve üyelerin seçiminde siyasi partilerin etkisinden nasıl korunulabileceği bu sisteme yöneltilen temel eleştirilerdir.¹³⁰ Öte yandan, söz konusu üyelerin kendi mesleki ve toplumsal kategorilerinin çıkarlarını kamu yararına öncelikle de pek muhtemeldir. Halkı temsil niteliği bulunmayan üyelerden oluşan ikinci meclisin birinci meclis karşısında önemli yetkilere sahip kılınmasının siyasi meşruiyetini sağlayabilmek de bir diğer sorundur. Kısacası, bazı toplumsal grupları halk iradesi üzerinde demokratik olmayan yollardan söz sahibi kılması nedeniyle bu sistemin demokrasiyle uyuşmadığı kanaatindeyiz. Bu sistemin günümüzde pek bir örneği bulunmamakla birlikte 1923 Romanya Anayasası, 1927 Yunanistan Anayasası ve 1953 Yugoslavya Anayasasının kurmuş olduğu çift meclis sistemleri geçmişten birer örnek olarak verilebilir.¹³¹

İrlanda, bu sisteme sahip olan günümüzdeki nadir örneklerden biridir.¹³² İrlanda Parlamentosu, Temsilciler Meclisi ve Senatodan oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi, halk tarafından

¹²⁹ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 28; Ayferi Göze, *Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet* (İstanbul: Beta Yayınevi, 2016), 162-165; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 369; Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1981), 268.

¹³⁰ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 108.

¹³¹ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 28-29; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 369; Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, 268.

¹³² Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 28; Teziç, *Anayasa Hukuku*, 369.

seçilen üyelerden oluşmaktayken; Senato, üçü İrlanda Ulusal Üniversitesi, üçü Dublin Üniversitesi, kırk üçü çeşitli meslek grupları tarafından seçilen ve on bir tanesi de başbakan tarafından atanan toplam altmış üyeden oluşmaktadır.¹³³ Senatonun Temsilciler Meclisi karşısında hiçbir etkin yetkiye sahip olmayışı¹³⁴ Senatonun anti demokratik yapısı göz önüne alındığında oldukça olumlu bir gelişmedir. Bu nedenle İrlanda'daki sistemin de İngiltere'dekine benzer olarak tek meclis sistemi gibi işleyen bir çift meclis sistemi olduğunu söyleyebilmek bizce mümkündür.

Tarihimizde korporatif nitelikte bir çift meclis sistemi kuran bir anayasa olmamakla beraber bu sisteme benzer bir çift meclis sistemi kuran ve Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1961 Anayasasına temel alınan önemli bir anayasa tasarısı bulunmaktadır.¹³⁵ 27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesine bağlı olarak çalışan ve hukukçu öğretim üyelerinden oluşan anayasa komisyonunun hazırlamış olduğu anayasa tasarısında korporatif benzeri bir çift meclis sistemi kurulmaktaydı. Tasarıya göre TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu isimli iki meclisten müteşekkildi (md. 60/1). Millet Meclisi üyeleri halk tarafından seçilmekteydi (md. 65). Cumhuriyet Senatosu ise doğal, seçilmiş ve atanmış olmak üzere üç grup senatörden oluşmaktaydı (md. 69/1). Eski cumhurbaşkanları, yedi yıl Anayasa Mahkemesi başkanlığı yapmış kişiler ve darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi üyeleri Cumhuriyet Senatosunun doğal üyeleridir (md. 70,

¹³³ Teziç, *Anayasa Hukuku*, 369; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 209; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 106.

¹³⁴ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 108-109; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 216-217.

¹³⁵ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 29-30.

geçici md. 1/1). Seçilmiş üyeler her beş yüz bin vatandaşa bir senatör düşecek şekilde halk tarafından seçilmektedir (md. 72/1). Atanmış üyeler ise iki temel gruptan oluşmaktadır. İlk grup, on beş kişi olup bunlar cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır (md. 71). Atanmış üyelerin ikinci grubunu oluşturan ve Cumhuriyet Senatosuna korporatif benzeri bir yapı kazandıran grup ise seksen beş üyeden oluşmakta olup bu üyeler yüksek mahkemeler, Askeri Şura, üniversiteler, meslek teşekkülleri ve odalar gibi çeşitli kurumlar tarafından seçilmektedir (md. 73-74). Yaklaşık yüz seksen üyeden meydana gelen Cumhuriyet Senatosunun yaklaşık yüz otuz üyesinin seçimle göreve gelmemesi ve bu yüz otuz kişiden seksen beşinin de korporatif nitelikte oluşu, ikinci meclise tanınan önemli yetkiler de göz önüne alındığında hem tasarımı hazırlayan komisyondaki bazı üyeler tarafından hem de kamuoyundan oldukça eleştiri almıştır.¹³⁶

B. Meclislerin Birbirleriyle İlişkileri Bakımından Çift Meclis Sistemi Türleri

Sistemi oluşturan meclislerin üye kompozisyonlarına ve yasama faaliyetlerindeki konumlarına bakarak da çift meclis sistemlerini sınıflamak mümkündür. Bu doğrultuda, bu kısımda çift meclis sistemlerinin türleri incelenmiştir.

¹³⁶ 1961 Anayasasının Cumhuriyet Senatosuyla alakalı maddelerinin gerekçesinde ise şöyle denilerek Millî Birlik Komitesine bağlı olarak çalışan komisyonun benimsemiş olduğu korporatif çift meclis sistemi reddedilmiştir: “Hemen işaret edelim ki demokratik ve kamu oyuna dayanan bir rejimde, bir sınıfın veya zümrenin ayrı bir temsile sahibolmasına ve genel oydan gelen veya genel oyun tasvibini kazanmış siyasi tercihlerin karşısında başka bir siyasi tercihin konulmasına imkan yoktur. Anayasanın egemenliğin kullanılmasına veya devlet idaresine, bir sınıf veya zümrenin bu sıfatla iştirakini meneden üçüncü maddesi bunu amir bulunmaktadır. Bu sebeple İstanbul tasarısının zümre ve korparosyon esasına dayanan ikinci meclisi kabul edilmemiştir”.

1. Uyumlu ve Uyumsuz Çift Meclis Sistemleri

Uyumlu ve uyumsuz çift meclis sistemi ayrımı her iki meclisin üye kompozisyonları esas alınarak yapılmaktadır. Her iki meclise de aynı siyasal çoğunluk hakimse uyumlu çift meclis sisteminden; farklı siyasal çoğunluklar hakimse uyumsuz çift meclis sisteminden bahsedebilmek mümkündür.¹³⁷ Meclislere hakim olacak siyasal çoğunlukların belirlenmesinde seçim sistemi ve seçim günü büyük önem arz etmektedir. Aynı seçim sistemiyle aynı zamanda seçilen iki meclis, büyük ihtimal birbirine oldukça benzer nitelikte ve dahi birbirinin kopyası olabilecektir. Örneğin, her iki meclisin seçimlerinin aynı günde listeli çoğunluk sistemiyle yapılması halinde durum böyledir. Aynı seçim sistemiyle farklı zamanlarda seçilen iki meclise ise farklı siyasal çoğunlukların hakim olabilebilmesi daha muhtemeldir çünkü değişen siyasal koşullar meclislere farklı şekilde yansıyabilecektir. Uyumsuz bir çift meclis sistemi açısından bizce en önemli unsur ise uygulanan seçim sistemidir. Farklı seçim sistemleriyle seçilen iki meclise farklı çoğunlukların hakim olabilmesi çok olasıdır. Seçimlerin farklı tarihlerde yapılması halinde zikretmiş olduğumuz sebepten ötürü bu olasılık daha da artmaktadır. Örneğin birinci meclis için yapılan seçimlerde nisbi seçim sistemi uygulanırken ikinci meclis için yapılan seçimlerde tek turlu dar bölge çoğunluk sistemi uygulanıyorsa uyumsuz bir çift meclis sisteminin ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir.

Her iki meclise aynı siyasal çoğunlukların hakim olması halinde iki meclis birbirinin kopyası niteliğinde olacağından uyumlu çift meclis sistemlerinde ikinci meclisin varlığı sorgulanır hale gelecektir. Örneğin, Romanya'da her iki meclisin de nisbi temsil sistemiyle aynı zamanda ve dört seneliğine seçiliyor olması ikinci meclisin gerekliliği üzerine tartışmalara

¹³⁷ Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, 88; Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, 244-245.

sebebiyet vermiştir.¹³⁸ Etkin bir çift meclis sisteminden bahsedebilmek için iki meclise farklı siyasal çoğunlukların hakim olması veya bir başka deyişle çift meclis sisteminin uyumsuz nitelikte olması gerekmektedir¹³⁹ çünkü aynı siyasal çoğunluğun hakim olduğu iki meclisin birbirlerinden farklı davranabilmesi pek muhtemel değildir. Bu nedenle, uyumlu çift meclis sistemlerinde iki meclis birbirine oldukça benzer olduğundan ikinci meclisin birinci meclis karşısında bir denge ve fren unsuru olabilmesi pek mümkün gözükmemektedir.

Hem uyumlu hem uyumsuz çift meclis sistemine ülkemizden örnek vermek mümkündür. Daha önce de belirtildiği üzere 1961 Anayasası TBMM'yi çift meclisli olarak kurmuştur. Anayasada meclislerin seçiminde uygulanacak seçim sistemine dair bir hüküm bulunmamaktadır. 1961 Anayasasını yapan Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 24.05.1961 tarih ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu¹⁴⁰ ve 25.05.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu¹⁴¹ ise uyumsuz bir çift meclis sistemi için elverişli bir zemin hazırlayan kanunlardır. Bu kanunlara göre Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde listeli çoğunluk seçim sistemi, Millet Meclisi seçimlerinde ise nisbi seçim sistemi uygulanacaktır.¹⁴² Nitekim, bu seçim sistemleriyle yapılan seçimler sonucunda Millet Meclisine Cumhuriyet Halk Partisi

¹³⁸ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 61-63.

¹³⁹ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 63; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 231.

¹⁴⁰ RG. 30.05.1961, S. 10815.

¹⁴¹ RG. 30.05.1961, S. 10815.

¹⁴² Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 237; Ergun Özbudun, *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2016), 109; Ergun Özbudun, "Seçim Sistemleri ve Türkiye," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 44, no. 1 (1995): 528; Yavuz ve Bülbül, "Çift Meclis Sistemi ve Türkiye," 229.

hakim olurken Cumhuriyet Senatosunda çoğunluğu Adalet Partisi ele geçirmiştir.¹⁴³ Daha sonra 17.04.1964 tarih ve 447 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanununun Değiştirilmesine Dair Kanun¹⁴⁴ ile Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde uygulanacak seçim sistemi değiştirilerek nisbi seçim sisteminin uygulanması öngörülmüş ve böylelikle her iki meclisin seçim sistemi aynı hale getirilmiştir.¹⁴⁵ Bu tarihten itibaren yapılan seçimlerde ise her iki meclise de genellikle aynı siyasal çoğunluk hakim olmuştur.¹⁴⁶ Kısacası, 1961 Anayasasının kurmuş olduğu çift meclisli parlamento başlarda uyumsuz çift meclis sistemine örnek teşkil ederken 1964 yılında seçim sisteminde yapılan değişiklik sonrasında uyumlu çift meclis sisteminin bir örneği haline gelmiştir.

2. Simetrik ve Asimetrik Çift Meclis Sistemleri

Çift meclis sistemine ilişkin önemli sorunlardan birisi de ikinci meclislere hangi yetkilerin ne şekilde tanınacağıdır. Halk tarafından doğrudan seçilen üyelerden meydana gelen birinci meclislerin sahip olduğu yetkiler, demokratik devletlerde büyük oranda benzeşmektedir. İkinci meclislere tanınan yetkiler ise ülkeden ülkeye değişmekte olup kimi ülkelerde ikinci meclisler birinci meclisin sahip olduğu tüm yetkilere sahip tam bir yasama organı görünümündeyken kimi ülkelerde ise birinci meclise nazaran neredeyse hiçbir etkin yetkiye sahip olmayan bir nevi danışma veya tavsiye kurulu niteliğinde bir organ görünümündedirler. Bu nedenle çift meclis sistemleri sahip

¹⁴³ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 99.

¹⁴⁴ RG. 22.04.1964, S. 11689.

¹⁴⁵ Yavuz ve Bülbül, "Çift Meclis Sistemi ve Türkiye," 229; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 228.

¹⁴⁶ Yavuz ve Bülbül, "Çift Meclis Sistemi ve Türkiye," 240; Baş ve Özcan, "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği," 229.

oldukları yetkiler bakımından simetrik ve asimetrik çift meclis sistemleri olarak sınıflanmaktadır.

Simetrik çift meclis sistemi, birinci ve ikinci meclislerin eşit yetkilerle donatıldığı çift meclis sistemi türüdür. Bu sistemde ikinci meclisler birinci meclislerin sahip olduğu yetkilere sahiptir.¹⁴⁷ Örneğin, birinci meclislerin yetkileri arasında bulunan kanun yapmak, bütçe kanunu kabul etmek veya hükümeti denetlemek gibi üç temel yasama işlevi konusunda ikinci meclisler de eşit söz sahibidir. Simetrik çift meclis sistemlerinde birinci meclislerin, ikinci meclislerin rızasını almaksızın yetkilerini kendi başına kullanabilmesi mümkün değildir. Bu nedenle iki meclis de yetkilerini kullanırken birbirlerinin rızasını almak ve birbirleriyle uzlaşmak zorundadır. Örneğin, ABD'nin çift meclisli parlamentosu simetrik çift meclis sisteminin örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁸ ABD'de kanunların ve anayasa değişikliklerinin kabulünde iki meclis de eşit yetkilere sahiptir.¹⁴⁹

Asimetrik çift meclis sistemi, birinci ve ikinci meclislerin eşit yetkilerle donatılmadığı çift meclis sistemi türüdür. Bu sistemde ikinci meclisler birinci meclislerin sahip olduğu yetkilerden daha az yetkiye sahiptir. Simetrik olmayan her çift meclis sistemi, asimetrik bir çift meclis sistemi olsa da asimetrik çift meclis sistemleri sınıfı geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu nedenle bu sınıflama içerisinde ikili bir ayırım yapma gereği doğmaktadır. Bu yelpaze içerisinde bazı asimetrik çift meclis sistemlerinde ikinci meclisler birinci meclisler karşısında önemli

¹⁴⁷ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 51; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, 87-88; ; Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, 243-244.

¹⁴⁸ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 162-163; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, 87; Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, 243-244.

¹⁴⁹ Erdem, "Anayasal Organlar ve Kuvvetler Ayrılığı," 7; Mehmet Solak, "Anahatlarıyla Kanun Yapım Süreci," iç. *ABD Kongresinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*, ed. Semra Gökçimen (Ankara: TBMM Basımevi, 2019), 86-89.

yetkilere sahiptir. Bu tarz bir yapılanmaya sahip çift meclis türüne ılımlı asimetrik çift meclis sistemi denilmektedir.¹⁵⁰ Örneğin, Almanya ılımlı asimetrik bir çift meclis sistemine sahiptir.¹⁵¹ Almanya'daki çift meclis sisteminde bakanlar kurulunun sadece birinci meclise karşı siyasi sorumluluğu bulunmaktadır. Her kanun ikinci meclisin onayına tabi değildir ve bu nedenle bazı konularda birinci meclis ikinci meclisin iradesine rağmen kanun çıkarabilmektedir. Diğer yandan, anayasa değişiklikleri konusunda her iki meclis de eşit yetkilere sahiptir.¹⁵² Bazı asimetrik çift meclis sistemlerinde ise ikinci meclisin birinci meclis karşısında sahip olduğu neredeyse hiçbir önemli yetki bulunmamaktadır. Asimetrik çift meclislerinin bu türüne ise aşırı asimetrik çift meclis sistemi denilmektedir.¹⁵³ Aşırı asimetrik çift meclis sisteminde ikinci meclisler oldukça işlevsizdir. Bu sistemde ikinci meclisler daha çok bir tavsiye veya danışma kurulu niteliğindedir. Her konuda son söz sahibinin birinci meclis olması, aşırı asimetrik çift meclis sisteminin tek meclis sistemine benzer bir şekilde işlemesine sebebiyet vermektedir. Bu türdeki asimetrik çift meclis sistemine örnek olarak çift meclis sisteminin doğduğu ülke olan İngiltere'nin günümüzdeki halini örnek olarak verebiliriz. Günümüzde ikinci meclisin birinci meclis karşısında neredeyse hiçbir önemli yetkisi bulunmamaktadır. Bakanlar kurulunun ikinci meclis karşısında bir sorumluluğu bulunmamakta ve birinci meclisin kabul etmiş olduğu kanunları ikinci meclis

¹⁵⁰ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 51; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, 87-88; Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, 243-244.

¹⁵¹ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 176-178; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, 87-89; Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, 243-244.

¹⁵² Candan, "Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamenter Sistem Örneği: Almanya Federal Cumhuriyeti," 42, 48-49.

¹⁵³ Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 51; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, 87-89; Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, 243-244.

engelleyememektedir. Yalnızca kanunların kabulünü geciktirebilmesini sağlayabilecek bazı yetkilere sahiptir.¹⁵⁴

3. Güçlü, Güçsüz ve Zayıf Çift Meclis Sistemi Türleri

Güçlü ve güçsüz çift meclis sistemleri, meclislerin uyumlu olup olmamalarına ve yetki bakımından simetrik ve asimetric oluşlarına göre belirlenmektedir. Güçlü çift meclis sistemleri iki meclisin hem uyumsuz hem de simetrik veya ılımlı asimetric olduğu çift meclis sistemi türüyken; iki meclisin hem uyumlu hem de aşırı asimetric olduğu sistemler ise güçsüz çift meclis sistemlerinin tipik örneğidir.¹⁵⁵ Güçlü ve güçsüz çift meclis sistemleri dışında kalan parlamentoları ise zayıf çift meclis sistemi olarak nitelemek mümkündür.¹⁵⁶ Örneğin, uyumsuz ancak aşırı asimetric olan parlamentolar, uyumlu-aşırı asimetric çift meclis sistemlerinden bir kademe daha güçlü olmakla birlikte uyumsuz-simetrik/ılımlı asimetric yapıdaki parlamentolardan oldukça güçsüz konumdadır.

Güçlü çift meclis sistemlerine örnek olarak ABD verilebilir. ABD Parlamentosu, birinci ve ikinci meclisin seçimlerinde farklı sistemler uygulandığı için uyumsuz, iki meclis eşit yetkilere sahip olduğu için de simetrik yapıda bir çift meclis sistemidir. Bu nedenle de ABD Parlamentosu güçlü çift meclis sisteminin örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. İrlanda Parlamentosu ise güçsüz çift meclis sistemine örnek olarak verilebilir çünkü bu parlamento, her iki meclise de benzer siyasal çoğunlukların hakim olması sebebiyle uyumlu ve ikinci meclisin sahip olduğu yetkiler bakımından oldukça işlevsiz olması sebebiyle de aşırı asimetric yapıdadır. İngiltere ise zayıf

¹⁵⁴ Kaptıkaçtı et al., *İngiltere Avam Kamarasında Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*, 6; Uran, *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*, 147; Bilgin, "Parlamente Sistemi Doğduğu Ülke: İngiltere," 208.

¹⁵⁵ Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, 89; Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, 243.

¹⁵⁶ Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, 89; Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, 243.

çift meclis sisteminin bir örneğidir. İngiltere’de Avam Kamarası halk tarafından seçilen üyelerden oluşmaktayken, Lordlar Kamarası aristokratik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle İngiliz Parlamentosu uyumsuz niteliktedir ancak Lordlar Kamarasının işlevsel hiçbir yetkiye sahip olmaması nedeniyle de parlamento aşırı asimetrik yapıdadır.

SONUÇ

Mutlak monark olan krala karşı verilen uzun bir mücadelenin ardından ilk kez İngiltere’de doğan modern anlamda parlamentolar kanun koyma, yürütme organını denetleme ve devlet bütçesini düzenleme yetkileri başta olmak üzere sahip olduğu büyük güç nedeniyle günümüz demokrasileri açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Böylesi önemli yetkilere sahip bir kuruluşun kaç meclisten oluşması gerektiği günümüzde halen tartışma konusu olmaya devam etmekle birlikte dünya genelinde bu konuda tek meclis sistemi ve çift meclis sistemi olmak üzere iki temel sistemin uygulandığı görülmektedir. Ancak, öncelikle belirtmek gerekir ki hem tek meclis sistemi hem de çift meclis sistemi demokratik sistemlerdir. Günümüzde demokratik olarak kabul edilen devletlerden bazıları tek meclisli iken bazıları da çift meclisli parlamentolara sahiptir. Örneğin Finlandiya, İsveç ve Yeni Zelanda tek meclisli bir parlamentoya sahipken; ABD, Fransa ve İngiltere çift meclisli parlamentolara sahiptir.

Federal devlet şeklini benimsemiş ülkeler açısından sistemin zorunlu bir unsuru olan çift meclis sistemi, diğer devletler açısından farklı gerekçelerle benimsenmektedir. Söz konusu ülkelerde çift meclis sisteminin bir zorunluluk teşkil etmemesi nedeniyle çift meclis sisteminin uygulanıp uygulanmaması gerektiği konusunda birçok tartışma yaşanmaktadır. Bu tartışmalarda çift meclis sisteminin lehinde ve aleyhinde birçok görüş ileri sürülmektedir. Çift meclis sisteminin lehinde ileri sürülen argümanlar çift meclis

sisteminin temsilde adalet ilkesini sağlayarak demokrasiyi daha kaliteli bir hale getireceği, kanun yapım süreci başta olmak üzere yasama faaliyetlerine kalite ve şeffaflık katacağı, sınırlı devlet iktidarı idealinin gerçekleştirilmesi açısından tek meclis sistemine nazaran daha elverişli bir sistem olduğu, yasama ile yürütme organları arasında çıkacak uyuşmazlıklarda bir denge unsuru olacağı ve yasama organının devamlılığı hususunda bir istikrar unsuru olacağı argümanları üzerine kuruludur. Çift meclis sisteminin aleyhinde ileri sürülen görüşler ise doğal olarak sistemin lehinde ileri sürülen görüşlerin karşılığı üzerine kuruludur. Bu görüş ise çift meclis sisteminin demokratik açıdan gereksizliğine, yasama faaliyetlerini yavaşlatabilme ve tıkayabilme ihtimaline ve siyasal sistemi dengelemek bir yana sorunların kaynağı haline gelebileceğine dikkat çekmektedir. Çift meclis sisteminin lehinde ve aleyhinde ileri sürülen bu görüşlerin birçoğunda doğruluk payı bulunduğu kanaatindeyiz. Bu nedenle, bu sistemlerden birinin diğerinden mutlak bir şekilde daha başarılı veya üstün bir sistem olduğunu iddia edebilmek mümkün gözükmemektedir. Bu sistemlerin başarıyla işleyebilmesi hukuk kurallarının ötesinde birçok farklı etmene bağlıdır. Bu nedenle bazı ülkelerde tek meclis sistemi başarıyla işlerken bazılarında da çift meclis sistemi başarıyla işlemektedir.

Öte yandan, çift meclis sisteminin farklı ülkelerde farklı şekillerde uygulandığı görülmektedir. Federasyon devlet şeklini benimsemiş devletlerde çift meclis sistemi zorunlu bir unsurdur çünkü ikinci meclis aracılığıyla federe bölgeler devlet yönetimine katılmakta ve böylelikle federal ve federe bölgeler arasındaki yetki paylaşımı bir güvenceye bağlanmaktadır. Öte yandan, çift meclis sistemi çeşitli saiklerle üniter yapıya sahip devletler tarafından da benimsenebilmekte ve bu amaçla demokratik, aristokratik ve korporatif nitelikte ikinci meclisler oluşturulabilmektedir. Aristokratik ve korporatif nitelikteki çift

meclis sistemlerinin demokrasi teorisiyle uyumsuz bir nitelikte olması sebebiyle günümüzde pek bir örneği bulunmamaktadır.

Çift meclis sistemini benimsemiş devletlerde meclisler birbirleriyle ilişkileri bakımından da çeşitli şekillerde oluşturulabilmektedir. Üye kompozisyonları bakımından bazı ülkelerdeki çift meclisler birbirinin kopyası niteliğindedir ve bu nitelikteki sistemlere uyumlu çift meclis sistemleri denilmektedir. İkinci meclisin birinci meclisle büyük oranda benzeşmesi nedeniyle uyumlu bir çift meclis sisteminin siyasal sistem açısından bir denge ve fren unsuru olabilmesi pek mümkün görünmemektedir. Üye kompozisyonlarının farklı siyasal çoğunluklardan oluştuğu uyumsuz çift meclis sistemleri bu açıdan daha elverişli görünmektedir. Çift meclis sistemlerine meclislerin sahip olduğu yetkiler açısından bakıldığında ise ikinci meclisler kimi devletlerde birinci meclisler kadar güçlüyken kimi devletlerde ise ikinci meclisin hiçbir önemli yetkisi olmaması nedeniyle sistem tek meclis sistemi gibi işlemektedir. İkinci meclislerin birinci meclislerle aynı yetkilere sahip olduğu simetrik çift meclis sistemlerinde yasama faaliyetleri iki meclisin de rızasıyla gerçekleşmektedir. İkinci meclislerin birinci meclislerle aynı yetkilere sahip olmadığı çift meclis sistemi türü ise asimetrik çift meclis sistemidir. Bu asimetrik yapı, ikinci meclisin birinci meclis karşısında önemli yetkilere sahip olduğu ılımlı asimetrik şekilde olabileceği gibi ikinci meclisin birinci meclis karşısında neredeyse hiçbir etkin yetkiye sahip olmadığı aşırı asimetrik yapıda da olabilmektedir. Çift meclis sisteminin siyasal sistem açısından bir anlam ifade edebilmesi için sistemin simetrik ya da ılımlı asimetrik yapıda olması gerektiği kanaatindeyiz. Aşırı asimetrik yapıdaki bir çift meclis sisteminin bir danışma kurulu olmaktan öteye geçebilmesi pek mümkün görünmemektedir.

Hakem Deęerlendirmesi: Çift kör hakem.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını belirtmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması olmadığını belirtmiştir.

Etik Kurul Onayı: Yazar, etik kurul onayının gerekmediğini belirtmiştir.

Peer Review: Double peer-reviewed.

Financial Support: The author stated that he did not receive financial support for this study.

Conflict of Interest: The author stated that there is no conflict of interest.

Ethics Committee Approval: The author stated that ethics committee approval is not required.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, Daron ve James A. Robinson. *Ulusların Düşüşü*. Çeviren Faruk Rasim Velioglu. İstanbul: Doğan Yayınevi, 2018.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. "Aydınlanma: Düşünceler Yumağı." İç. *Batı'da Siyasal Düşünceler*. Editör Mehmet Ali Ağaoğulları. 517-540. İstanbul: İletişim Yayınevi, 2015.
- Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye*. Çeviren Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayınevi, 2020.
- Anayurt, Ömer. *Anayasa Hukuku Genel Kısım*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018.
- Anayurt, Ömer. *Anayasa Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2019.
- Arsel, İlhan. "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11, no. 3 (1954): 60-104.
- Arsel, İlhan. "Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, no. 3 (1955): 59-99.
- Arslan, Rıza. *Demokratik Yönetim Sistemleri*. Bursa: Dora Yayınevi, 2015.
- Atar, Yavuz. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018.
- Aydın, Suavi ve Yüksel Taşkın. *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınevi, 2018.
- Bakırcı, Fahri, Ömer Faruk Gençkaya, Ozan Ergül, Abbas Kılıç, Gündüz Alp Aslan, Salim Işık ve İsmail Yüksel. *Parlamento Hukukuna Giriş*. Ankara: Lykeion Yayınevi, 2020.
- Barın, Taylan. *Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti*. İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2016.
- Baş, Sezgin ve Nisa Özcan. "Avrupa ve Ortadoğu Uygulamaları Perspektifinden Çift Meclis Sisteminin Türkiye Açısından

- Uygulanabilirliği." *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, no. 1 (2022): 203-236.
- Baş, Sezgin. *Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri Teorisi ve Parlamento Kararları*. İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2016.
- Başgil, Ali Fuad. *Demokrasi Yolunda*. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 2019.
- Bilgin, Murat ve Hüdayi Şencan. "Kongrenin Denetim Araçları." İç. *ABD Kongresinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*. Editör Semra Gökçimen. 177-209. Ankara: TBMM Basımevi, 2019.
- Bilgin, Murat. "Parlamentar Sistem'in Doğduğu Ülke: İngiltere." İç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamentar Sistem*. Editör Semra Gökçimen. 183-229. Ankara: TBMM Basımevi, 2017.
- Bilir, Faruk ve Murat Yanık. *Sorularla Anayasa Hukuku*. İstanbul: Der Yayınevi, 2013.
- Birand, Mehmet Ali, Can Dündar ve Bülent Çaplı. *12 Mart*. İstanbul: Can Yayınevi, 2016.
- Birler, Ömür. "Liberalizm." İç. *Siyaset Bilimi*. Editör Gökhan Atılgan ve E. Attila Aytekin. 299-313. İstanbul: Yordam Yayınevi, 2018.
- Candan, Kadir, Mehmet Solak ve Murat Bilgin. *Dünyada Seçim Sistemleri*. Ankara: TBMM Yayınevi, 2020.
- Candan, Kadir. "1989 Sonrası Doğu Bloku Ülkelerinde Demokratikleşme Süreci: Polonya Cumhuriyetinde Yarı-Başkanlık Sisteminin Dönüşümü." İç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi*. Editör Semra Gökçimen. 103-181. Ankara: TBMM Yayınevi, 2017.
- Candan, Kadir. "Koalisyon Kültürüne Dayalı Bir Parlamentar Sistem Örneği: Almanya Federal Cumhuriyeti." İç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamentar Sistem*. Editör Semra Gökçimen. 33-98. Ankara: TBMM Yayınevi, 2017.

- Cevizci, Ahmet. *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınevi, 2017.
- Dahl, Robert. *Demokrasi Üzerine*. Çeviren Betül Kadıoğlu. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017.
- Dede, Kadir. "Anayasal Yargının Demokratik Meşruiyeti: Eleştiri ve Yanıtlar Üzerine Bir Değerlendirme." *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 4, no. 1 (2014): 125-148.
- Dinçkol, Bihterin. "İngiltere'de Parlamenter Monarşinin Erken Dönemi." *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 27, no. 2 (2021): 877-897.
- Duverger, Maurice. *Siyasal Rejimler*. Çeviren Teoman Tunçdoğan. İstanbul: İletişim Yayınevi, 1994.
- Erdem, Kasım. "Anayasal Organlar ve Kuvvetler Ayrılığı." İç. *ABD Kongresinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*. Editör Semra Gökçimen. 1-13. Ankara: TBMM Basımevi, 2019.
- Erdoğan, Mustafa. *Anayasal Demokrasi*. Ankara: Siyasal Yayınevi, 2010.
- Erdoğan, Mustafa. *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınevi, 2009.
- Erkul, İbrahim Çağrı. "İngiliz Parlamentosu'nun Mutlak Monarşiye Karşı Güç Kazanma Sürecinin Analizi." *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 34, no. 2 (2015): 131-151.
- Eroğul, Cem. "Siyasal Katılma." İç. *Siyaset Bilimi*, Editör Gökhan Atılğan ve E. Attila Aytekin. 227-237. İstanbul: Yordam Yayınevi, 2018.
- Eroğul, Cem. *Anayasayı Değiştirme Sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974.
- Eroğul, Cem. *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*. Ankara: İmge Yayınevi, 1991.
- Ertaş, Türker. "Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel-Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı

ve Kanun Yapım Süreci." *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17, no. 2 (2020): 447-499.

Fendoğlu, Hasan Tahsin. *Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2015.

Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Yayınevi, 2019.

Göze, Ayferi. *Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet*. İstanbul: Beta Yayınevi, 2016.

Gözler, Kemal. "Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 61, no. 3 (2006): 131-166.

Gözler, Kemal. "Cumhurbaşkanlığı Sistemi Mi, Başkanlık Sistemi Mi, Yoksa Neverland Sistemi Mi." İç. *Elveda Anayasa*. Editör Kemal Gözler. 43-80. Bursa: Ekin Yayınevi, 2017.

Gözler, Kemal. "İngiltere'de Parlamento Nasıl ve Neden Ortaya Çıktı: Mali Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiliđi Üzerine Bir Deneme." İç. *Prof. Dr. Mualla Öncel'e Armağan* 1. 365-374. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2009. (www.anayasa.gen.tr/mali-hukuk.htm).

Gözler, Kemal. "Tabii Hukuk ve Pozitivizme Göre Adalet Kavramı." *Muhafazakar Düşünce* 4, no. 15 (2008): 77-90.

Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. Cilt 1. Bursa: Ekin Yayınevi, 2020.

Gözler, Kemal. *Devletin Genel Teorisi*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2018.

Gözler, Kemal. *İnsan Hakları Hukuku*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2018.

Gülgeç, Yahya Berkol. *Normlar Hiyerarşisi*. İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2016.

Güriz, Adnan. *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Siyasal Yayınevi, 2017.

Hançerlioğlu, Orhan. *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Remzi Yayınevi, 2019.

Heywood, Andrew. *Siyaset*. Çeviren Fahri Bakırcı. Ankara: Felix Yayınevi, 2019.

- Heywood, Andrew. *Siyasetin Temel Kavramları*. Çeviren Hayrettin Özler. Ankara: Adres Yayınevi, 2015.
- Heywood, Andrew. *Siyasi İdeolojiler*. Çeviren Levent Köker. Ankara: BB101 Yayınevi, 2019.
- İba, Şeref. "TBMM Bütçe Maratonu ve Rekorları Üzerine 10 Saniye/Karar Hızıyla (2 Saat 57 Dakikada 1006 Karar) Oylama, Birleşim ve Konuşma Uzunluğu Rekorları ve Süzgeç Madde Uygulaması." İç. *Anayasa ve Parlamento Üzerine İncelemeler*. Editör Şeref İba. 439-455. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi, 2010.
- İba, Şeref. "Türk Parlamento Hukukunda 'Yasama İşlemi' ve 'Karar' Kavramları." İç. *Anayasa ve Parlamento Üzerine İncelemeler*. Editör Şeref İba. 457-482. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi, 2010.
- İba, Şeref. "Türkiye'de Yasa Önerisi Hazırlama ve Norm Koyma Tekniği ve Yasamacı Mesleğinin Nitelikleri Üzerine." İç. *Anayasa ve Parlamento Üzerine İncelemeler*. Editör Şeref İba. 343-371. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi, 2010.
- İba, Şeref. "Yasama Tarihimize Kanunların Ayıklanmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine." İç. *Anayasa ve Parlamento Üzerine İncelemeler*. Editör Şeref İba. 483-489. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi, 2010.
- İba, Şeref. *Parlamento Hukuku*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi, Tarihsiz.
- Kaboğlu, İbrahim. *Anayasa Hukuku Dersleri*. İstanbul: Legal Yayınevi, 2017.
- Kama, Sezen. "Parlamentar Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme." *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 22, no. 2 (2016): 161-201.
- Kapani, Münci. *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2013.

- Kapani, Münci. *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: BB101 Yayınevi, 2018.
- Kaptıkaçtı Kayatekin, Beyhan, Ercan Çeliker, Duygu Öksüz, Mehmet Burak Ünal ve Şeyma Seçilmiş. *İngiltere Avam Kamarasında Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*. Ankara: TBMM Basımevi, 2019.
- Koçak, Konur Alp. "ABD Başkanlık Sistemi: 'Ayrı' ama 'Birlikte' Çalışan Organlar." İç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi*. Editör Semra Gökçimen. 21-81. Ankara: TBMM Yayınevi, 2017.
- Küçükalp, Kasım ve Ahmet Cevizci. *Batı Düşüncesi: Felsefi Temeller*. Ankara: İSAM Yayınevi, 2018.
- Lijphart, Arend. *Çağdaş Demokrasiler*. Çeviren Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran. Ankara: Yetkin Yayınevi, Tarihsiz.
- Lijphart, Arend. *Demokrasi Modelleri*. Çeviren Güneş Ayas ve Utku Umut Bulsun. İstanbul: İthaki Yayınevi, 2016.
- Mill, John Stuart. *Özgürlük Üzerine*. Çeviren Seyit Berkay Tartıcı. İstanbul: Karbon Kitaplar, 2020.
- Ocaklı, Fatih Çağrı, Hakan Palabıyık, Mehmet Solak, Ayşen Atlay ve Mert Can Selver. *Fransa Ulusal Meclisinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*. Ankara: TBMM Basımevi, 2019.
- Okandan, Recai. "Kanunların Anayasa'ya Uygunluğunun Siyasi ve Kazai Teminatı Yönünden 20 Nisan 1340 Anayasamız." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 33, no. 1-2 (1967): 3-21.
- Özbudun, Ergun. "Parlamento Kararları ve Yasama Meclislerinin İhtüzükleri." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 36, no. 1 (1979): 3-26.
- Özbudun, Ergun. "Seçim Sistemleri ve Türkiye." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 44, no. 1 (1995): 521-539.
- Özbudun, Ergun. *Anayasalcılık ve Demokrasi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2017.

- Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2012.
- Özbudun, Ergun. *Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2016.
- Özdemir, Hakan. *100 Soruda Hükümet Sistemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018.
- Özgişi, Tunca. “Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri.” *Türkiyat Mecmuası* 21, no. 2 (2011): 291-323.
- Özgişi, Tunca. *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*. Ankara: TBMM Basımevi, 2012.
- Özkol, Adil. “Çağdaş Parlamenter Demokrasilerde Kuvvetli İcra Eğilimi.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 26, no. 1 (1969): 43-76.
- Savcı, Bahri. “1961 Anayasasının Müdür Prensiplerine ve Müesseselerine Mukayeseli Kısa Bir Bakış.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 19, no. 3 (1964): 11-36.
- Solak, Mehmet. “Anahatlarıyla Kanun Yapım Süreci.” İç. *ABD Kongresinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*. Editör Semra Gökçimen. 85-89. Ankara: TBMM Basımevi, 2019.
- Solak, Mehmet. “İstikrarsız Hükümetler ve Sürekli Reform Arayışı: İtalya’da Parlamenter Sistem.” İç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem*. Editör Semra Gökçimen. 233-277. Ankara: TBMM Yayınevi, 2017.
- Soysal, Mümtaz. *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1974.
- Soysal, Mümtaz. *Anayasaya Giriş*. Ankara: İmge Yayınevi, 2011.
- Şencan, Hüdayi. “Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa’da Yarı Başkanlık Sistemi.” İç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi*.

- Editör Havvana Yapıcı Kaya. 29-98. Ankara: TBMM Basımevi, 2014.
- Şencan, Hüdai. "Japonya Hükümet Sistemi: Yarışan Partiler Değişmeyen İktidar." İç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem*. Editör Semra Gökçimen. 281-326. Ankara: TBMM Yayınevi, 2017.
- Tanilli, Server. *Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1981.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınevi, 2019.
- Teziç, Erdoğan. "Kanunların Anayasaya Uygunluğunun "Esas" Açısından Denetimi." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 51, no. 1-4 (1985): 23-43.
- Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi, 2001.
- Todorov, Tzvetan. *Aydınlanma Zihniyeti*. İstanbul: BGST Yayınevi, 2019.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*. İstanbul: Filiz Yayınevi, 1969.
- Tunçkaşık, Halit. "Başkanlık Sistemi: Teori, Pratik ve Tartışmalar." İç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi*. Editör Semra Gökçimen. 1-18. Ankara: TBMM Basımevi, 2017.
- Tunçkaşık, Halit. "Parlamenter Sistem: Teori, Pratik ve Tartışmalar." İç. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem*. Editör Semra Gökçimen. 1-30. Ankara: TBMM Basımevi, 2017.
- Türer, Akın ve Ercan Çeliker. "Federal Bütçenin Kongrede Görüşülmesi." İç. *ABD Kongresinde Yasama, Denetim ve Bütçe Süreçleri*. Editör Semra Gökçimen. 253-282. Ankara: TBMM Basımevi, 2019.
- Türk, Hikmet Sami. "Demokratik Rejim ve Seçim Sistemleri." İç. *Siyasi Partiler ve Seçim Hukukununun Temel Sorunları ve Çözüm*

- Önerileri*. Editör Hikmet Sami Türk. 484-517. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2019.
- Türk, Hikmet Sami. "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih." İç. *Siyasi Partiler ve Seçim Hukukununun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Editör Hikmet Sami Türk. 443-483. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2019.
- Uran, Peri. *Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*. Ankara: Yetkin Yayınevi, 2008.
- Uslu, Ateş. "Demokrasi." İç. *Siyaset Bilimi*. Editör Gökhan Atılğan ve E. Attila Aytekin. 137-151. İstanbul: Yordam Yayınevi, 2018.
- Uygun, Oktay. "Çağımızın İnsan Onuruna Yönelttiği Tehditler Karşısında İnsan Haklarının Önemi." İç. *Kamu Hukuku İncelemeleri*. Editör Oktay Uygun. 45-83. İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2013.
- Uygun, Oktay. "Federalizm ve Bölgesel Özerklik Tartışmaları." İç. *Demokratik Anayasa*. Editör Ece Göztepe ve Aykut Çelebi. 91-139. İstanbul: Metis Yayınevi, 2012.
- Uygun, Oktay. "İnsan Hakları Kuramı." İç. *Kamu Hukuku İncelemeleri*. Editör Oktay Uygun. 3-44. İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2013.
- Uygun, Oktay. "Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme." İç. *Kamu Hukuku İncelemeleri*. Editör Oktay Uygun. 639-664. İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2013.
- Uygun, Oktay. "Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi." İç. *Kamu Hukuku İncelemeleri*. Editör Oktay Uygun. 599-636. İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2013.
- Uygun, Oktay. *Demokrasi*. İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2017.
- Uygun, Oktay. *Devlet Teorisi*. İstanbul: On İki Levha Yayınevi, 2017.

Yavuz, Bülent ve Mahmut Bülbul, "Çift Meclis Sistemi ve Türkiye." *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16, no. 1 (2012): 217-260.

YAZICI, Serap. "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yetki ve Ayrıcalıkları: Sivilleşmeye Yönelik Anayasal ve Yasal Reformlar." İç. *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*. Editör Serap Yazıcı. 79-115. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2012.

YAZICI, Serap. "Yeni Bir Anayasa'nın Yapımı Sürecinde Türkiye: Yasakçılıktan Demokratik Temsile." İç. *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*. Editör Serap Yazıcı. 117-208. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2012.